

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

DEJAN TODORVIČ

**MEDIJSKO POROČANJE O ŠESTDESETI OBLETNICI KONCA
DRUGE SVETOVNE VOJNE IN POLITIČNA
INSTRUMENTALIZACIJA PRETEKLOSTI**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

DEJAN TODORVIČ
Mentorica: asist. dr. Maruša Pušnik

**MEDIJSKO POROČANJE O ŠESTDESETI OBLETNICI KONCA
DRUGE SVETOVNE VOJNE IN POLITIČNA
INSTRUMENTALIZACIJA PRETEKLOSTI**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

MEDIJSKO POROČANJE O ŠESTDESETI OBLETNICI KONCA DRUGE SVETOVNE VOJNE IN POLITIČNA INSTRUMENTALIZACIJA PRETEKLOSTI

Povzetek: Diplomsko delo obravnava odnos med medijskim diskurzom in različnimi kolektivnimi spomini na obdobje druge svetovne vojne, ki se je zaradi svoje travmatične narave močno vpisalo v kolektivni spomin Slovencev in danes tako predstavlja temelj ideoloških in kulturnih delitev v slovenski družbi. Množični mediji igrajo v sodobnih družbah osrednjo vlogo pri konstrukciji in ohranjanju kolektivnih spominov. S prednostnim tematiziranjem in specifičnim načinom selekcije ter konstrukcije posredovanih vsebin določajo, česa naj se spominjamo in kaj naj potisnemo v pozabo. Prek medijskih interpretacij preteklosti pa se vzpostavljajo tudi povezave med travmatičnimi dogodki iz preteklosti ter današnjo družbo. Cilj besedila je s pomočjo diskurzivne analize medijskega poročanja o proslavah, organiziranih ob šestdeseti obletnici konca druge svetovne vojne ter komentarjev na temo druge svetovne vojne, ki so se v slovenskih tiskanih medijih pojavljali med aprilom in junijem 2005, ugotoviti, na kakšne načine mediji konstruirajo in ohranjajo različne kolektivne spomine na to obdobje, iz katerih dominantnih diskurzov posamezni prispevki izhajajo ter na kakšen način je preteklost instrumentalizirana v politične namene.

Ključne besede: mediji, kolektivni spomin, komemoracije, druga svetovna vojna.

MEDIA REPORTING ON THE SIXTIETH ANNIVERSARY OF THE END OF WWII AND THE POLITICAL INSTRUMENTALIZATION OF THE PAST

Abstract: This diploma thesis discusses the relationship between the media and the differing collective memories of the Second World War era which due to its traumatic nature has significantly inscribed itself in the collective memory of the Slovene people and which represents the basis of ideological and cultural divisions in contemporary Slovene society. By specific ways of selection and construction of the mediated content, the media define which aspects of the past are to be remembered and which aspects are to be pushed into oblivion. Media interpretations of the past thus establish links between the traumatic episodes from the past and the contemporary society. They also play a central role in the construction and preservation of collective memories in modern societies. With the help of discourse analysis of the media reporting during the period of celebrations of the sixtieth anniversary of the end of the Second World War the diploma thesis tries to reveal in what ways the media construct and preserve different collective memories of the Second World War era, from which discourses derive particular texts and in what ways the past is instrumentalized for political purposes.

Key words: mass media, collective memory, commemorations, second world war.

Kazalo

1. Uvod	7
2. Kolektivni spomin in preteklost	9
2.1 Individualni in kolektivni spomini ter posredovanost kolektivnega spomina	10
2.2 Zgodovina in kolektivni spomin	12
2.3 Ohranjanje kolektivnih spominov in prenos med generacijami	15
2.4 Dinamičnost kolektivnega spomina	16
2.5 Identiteta in kolektivni spomin	18
2.6 Različni in nasprotujoči si kolektivni spomini	20
2.7 Kolektivni spomin in komemoracije	20
3. Reprezentacija in kolektivni spomin	21
3.1 Kolektivni spomini kot socialne reprezentacije preteklosti	22
3.2 Kolektivni spomin kot naracija	23
3.3. Kolektivni spomin in medijski diskurz	24
3.4. Kolektivni spomin skozi prizmo diskurzivne teorije	25
4. Problematika kolektivnega spomina v Sloveniji	28
5. Zgodovinski kontekst	30
5.1 Druga svetovna vojna na Slovenskem	30
5.2 Javna obravnava medvojnega in poveljnega dogajanja ter sprava	34
6. Študija primera: medijsko poročanje o šestdeseti obletnici konca druge svetovne vojne	36
6.1 Poročila in komentarji o komemoracijah	38
6.1.1 Osrednja državna slovesnost ob dnevu upora proti okupatorju na Mali gori (27. 4. 2005)	40
6.1.2 Slovesnost ob 60. obletnici ustanovitve narodne vlade v Ajdovščini (9. 5. 2005)	42
6.1.3 Diskusija	44
6.2 Reprezentacije druge svetovne vojne v medijskih tekstih: dva diskurza	45
6.2.1 Diskusija	50
6.3 Aktualizacija in politična instrumentalizacija preteklosti	52
6.3.1 Diskusija: preteklost kot orodje v političnem boju	55
7. Zaključek	58
8. Literatura in viri	61
8.1 Seznam analiziranih virov	64
8.1.1 Časopisi	64
8.1.2 Revije	65

9. Priloge	67
Priloga A: Domobranska propaganda.....	67
Priloga B: Domobranska propaganda.....	68
Priloga C: Domobranska propaganda.....	68

1. Uvod

V sodobni družbi sodijo množični mediji med osrednje oblikovalce kolektivnega spomina, saj s prednostnim tematiziranjem in specifičnim načinom selekcije ter konstrukcije posredovanih vsebin določajo, česa naj se spominjamo in kaj naj potisnemo v pozabo. V slovenskem družbenem okolju je dandanes še posebej aktualna vloga, ki jo mediji igrajo v bojih za definiranje pomena dogajanja med drugo svetovno vojno, ki se je zaradi svoje travmatične narave močno vpisalo v kolektivni spomin Slovencev in slovensko družbo deli tako politično kot tudi kulturno kljub temu, da je od takrat minilo že šestdeset let in da večji del današnje družbe ni bil neposredno udeležen oziroma priča tem dogodkom (Pušnik 2006). Kljub temu, da je ta tema aktualna že vse od osamosvojitve, se po zadnji zamenjavi oblasti, ko so na volitvah zmagale desno usmerjene stranke, medvojnemu dogajanju posveča še posebno pozornost, čeprav se je v predvolilnih obljubah desnica zavezala, da se s polpreteklostjo ne bo več obremenjevala. Kljub danim obljubam smo v zadnjem času priča sistematičnim prizadevanjem za revidiranje pogledov na ta del preteklosti, kjer se prek državno podprte propagande izenačuje partizansko gibanje z domobranstvom, ki se ga odkrito opravičuje, medtem, ko se partizansko gibanje demonizira in kriminalizira. Upor proti okupatorju se prikazuje v luči komunizma, ki se ga enači s stalinizmom in totalitarizmom, domobransko gibanje pa se predstavlja kot neuspeh boj za demokratične in liberalne vrednote.

Javne razprave o povojnem in medvojnemu dogajanju so se v slovenskem prostoru še dodatno razvnele v času praznovanja šestdesete obletnice konca druge svetovne vojne. Proslave ob obletnici so že v času priprav nanje spremljale številne polemike in boji glede interpretacije pomena komemoriranih dogodkov, katerih osrednje prizorišče so bili množični mediji. Največ medijske pozornosti je bilo posvečeno osrednji državni slovesnosti ob Dnevu upora proti okupatorju, ki je 27. aprila 2005 potekala na Mali gori nad Ribnico, ter proslavi ob šestdeseti obletnici ustanovitve prve narodne vlade, ki se je 9. maja 2005 odvijala v Ajdovščini.

Z analizo medijskega poročanja ob šestdeseti obletnici konca druge svetovne vojne, bom v diplomskem delu skušal pokazati, kako množični mediji konstruirajo in podpirajo različne reprezentacije tega dela preteklosti. Preučiti in orisati želim načine, na katere medijski diskurz upravlja s kolektivnim dojemanjem preteklosti ter potrditi oziroma ovreči naslednje teze:

1. S selektivnim načinom predstavitve posameznih aspektov dogajanja in s specifičnim načinom pripisovanja pomenov komemoriranim dogodkom, medijske reprezentacije

slovenskim bralcem ponujajo različne podobe komemorativnih slovesnosti, ki so se odvijale ob šestdeseti obletnici konca druge svetovne vojne.

2. Medijske reprezentacije komemoracij konca druge svetovne vojne in dogajanja med drugo svetovno vojno vodi diskurzivni dispozitiv dveh politik v slovenskem prostoru, kjer se desna politična opcija navezuje na medvojno kolaboracijo, leva pa na revolucionarno in protifašistično izročilo narodnoosvobodilnega boja.

3. Medvojno in povojno dogajanje v slovenskem prostoru je v medijskih prispevkih politično instrumentalizirano in rabljeno v aktualne politične namene.

V analizi, ki bo zajemala pregled relevantnih novinarskih prispevkov, objavljenih v slovenskih tiskanih medijih med aprilom in junijem 2005, bodo uporabljene kvalitativne metode, predvsem diskurzivna analiza, s pomočjo katere bom poskušal ugotoviti, katero diskurzivno formacijo podpirajo posamezni analizirani teksti in kako s tem prispevajo k ohranjanju različnih kolektivnih spominov na obdobje druge svetovne vojne. Z uporabo deskriptivne metode bom poskušal pojasniti temeljne teoretske pojme, pri predstavitvi zgodovinskega konteksta pa bom uporabil historično-primerjalno metodo analize sekundarnih virov.

Naloga je razdeljana v tri sklope. V teoretskem delu naloge bo predstavljen teoretsko-konceptualni okvir naloge, ki temelji na konstruktivističnem pristopu. Ta sklop naloge zajema definicijo pojmov, kot so kolektivni spomin, identiteta, reprezentacija in ideologija ter predstavitev odnosa med medijskimi reprezentacijami in ohranjanjem ter spreminjanjem kolektivnega spomina. V nadaljevanju bo predstavljen zgodovinski kontekst medvojnega dogajanja, v praktičnem delu naloge pa bom s pomočjo diskurzivne analize zbranega medijskega gradiva skušal potrditi oziroma ovreči postavljene teze in ilustrirati teoretske koncepte, predstavljene v začetnem delu.

2. Kolektivni spomin in preteklost

Za področje preučevanja kolektivnega spomina je značilna neurejenost in neosredotočenost. V literaturi, ki obravnava koncept kolektivnega spomina, bi zaman iskali enotno definicijo koncepta in konsenz glede mej samega področja preučevanja, saj termin kolektivni spomin različni avtorji uporabljajo za označevanje zelo različnih stvari (Wertsch 2002: 34). Vzrok za manko skupne paradigme je v prvi vrsti multidisciplinarnost pristopov k tej temi. S problemom kolektivnega spomina se namreč ukvarjajo številne družbene vede, ki ne morejo zanemariti vloge in vpliva spomina pri konstrukciji družbeno-politične realnosti (Corcoran 2002: 50).

Nastavke za akademsko obravnavo kolektivnega spomina lahko najdemo že pri Durkheimu, ki uvede pojem kolektivne zavesti. Maurice Halbwachs, ki je bil eden izmed njegovih učencev, Durkheimov koncept kolektivne zavesti nadgradi in premakne dotedanji fokus preučevanja spomina z vidika analize delovanja subjektivne zavesti k preučevanju praks spominjanja v družbenem kontekstu. Psihološki pristop k preučevanju spomina Halbwachs (2001) zavrača, ker meni, da se posamezniki ne morejo spominjati na koherenten in konsistenten način izven družbenega konteksta. Posamezniki pridobijo spomine v okviru družbenega konteksta in jih kasneje prek referenčnega družbenega okvira, znotraj katerega živijo, tudi ponovno prikličejo (Hoskins 2001: 333; Kramberger 2001: 256). Ravno pripadnost določeni skupini (družina, družbeni razred, nacionalna skupnost,...) je tista, ki posamezniku omogoča pridobivanje, lokaliziranje in poznejši priklic spominov (Connerton 2003: 36).

Kolektivni spomin je družbeni konstrukt, posredovan in institucionaliziran prek družinskih diskurzov, pravil, ritualov, komemoracij, spomenikov, raznih tekstov o preteklosti in zgodovinopisja. Družba oz. določena skupina v svoj kolektivni spomin inkorporira vse dogodke, ki so jo v preteklosti pomembneje zaznamovali. Po Mizstalu kolektivni spomin deluje kot kolektivna reprezentacija preteklosti, ki si jo skupina deli in predstavlja substanco njene identitete ter njenih vizij za prihodnost (v Stapleton in Wilson 2005: 633).

Tudi Halbwachs (2001) locira vir družbenih vezi ravno v nevidnih spominskih oporah, za katere trdi, da predstavljajo jedro identitete določene skupine. Koordinirano delovanje posameznikov v okviru skupin v veliki meri temelji ravno na kolektivni zavesti o skupni preteklosti skupin, ki jim pripadajo. M. Pušnik (2006: 90) pravi, da se v imenu preteklosti lahko mobilizira ljudi in s tem okrepi vezi znotraj posameznih skupnosti.

Pomeni, ki jih posamezne skupine pripisujejo svoji preteklosti, pomembno vplivajo na značaj aktualnih odnosov v družbi in na pričakovanja pripadnikov družbe glede prihodnosti (Edy 1999: 71). Zaradi naštetega obravnavajo družbene vede kolektivni spomin kot pomemben dejavnik, ki ga je potrebno upoštevati, če želimo razumeti politične in ostale družbene procese. Preučevanje kolektivnega spomina se najpogosteje vrti okoli vprašanj o pogajanjih glede konstrukcije pomenov določenih preteklih dogodkov, izrabe preteklosti v aktualne politične namene in vloge, ki jo kolektivni spomin igra pri oblikovanju kolektivnih identitet posemeznih družbenih skupin.

Kolektivni spomin lahko definiramo kot niz kolektivno konstruiranih pomenov in emocionalnih struktur, ki določajo posameznikova pričakovanja in njegovo mesto v družbi ter v veliki meri vplivajo na značaj javnega diskurza. Tesno je povezan tudi s sodobnim občutkom sebstva, ki določa naravo odnosov med ljudmi. Spomin ima družbeni značaj, je fluiden in nenehno v nastajanju (Corcoran 2002: 62). Tudi T. Kramberger (2001: 256) trdi, da preteklost ni konzervativna in statična, ampak je dinamična materija, s katero se da manipulirati in ki se oblikuje vzporedno z zahtevami sedanjosti.

Po mnenju Hoskinsa (2001: 333) je funkcija kolektivnega spomina predvsem vzpostavljanje povezav s preteklostjo, naj si bo s presojanjem in razpravljanjem o določenih dogodkih oziroma zanikanjem, da se je nek dogodek dejansko zgodil. Na ta način se vzpostavi simbolni most, ki povezuje preteklost z aktualnimi potrebami sedanjosti. Družbena funkcija kolektivnega spomina je integracijska in kohezivna. Namen priklica mitiziranih spominov je v tem, da se upraviči družbene reprezentacije sedanjosti (Kramberger 2001: 256).

Kolektivni spomin torej ni nek mistični skupinski um, ampak družbena shema (Pušnik 2005: 427), ki skladno s specifičnim kulturnim kontekstom določa naš odnos do preteklosti in pomene, ki jih pripisujemo preteklim dogodkom.

2.1 Individualni in kolektivni spomini ter posredovanost kolektivnega spomina

Spomin je v osnovi družbeni fenomen, saj zahteva stalno podporo in dotok informacij s strani kolektivnih virov ter vzdrževanje s strani družbenih in moralnih dejavnikov. Že Halbwachs poudarja, da se »spominjamo zgolj s pogojem, da se postavimo na zorno točko ene ali več skupin in da se znova postavimo v enega ali več tokov kolektivnega mišljenja« (Halbwachs 2001: 35).

Svoje spomine posamezniki pridobijo v družbenem kontekstu, znotraj katerega jih pozneje tudi priključijo. Individualni spomini so le partikularni pogledi na večje zgodovinske naracije, ki zahtevajo kolektivno afirmacijo v sedanosti v obliki skupnega podoživljanja preteklosti, dogodka oz. osebe (Hoskins 2001: 336). Van Dijck (2004: 261) poudarja, da vsak proces spominjanja spremlja pogajanje med individualno (zasebno) in javno sfero. Individualni spomin se lahko vzpostavlja le prek posameznikove udeležbe v kolektivnem spominu in svoj pomen pridobi šele znotraj družbenega okvira (Kramberger 2001: 256).

Tako individualni kot kolektivni spomin sta danes vse bolj posredovana. Naše védenje o preteklosti je konstruirano in posredovano od zunaj in ni izključno produkt posameznikovega priklica dogodkov, v katerih je bil udeležen oziroma jim je bil priča. Del kolektivnega spomina posamezne skupine so lahko tudi dogodki, s katerimi so se nekateri člani seznanili zgolj posredno prek tekstov oz. pričevanj vpletenih. Čeprav ti posamezniki pri teh dogodkih niso bili navzoči, posredovane spomine na te dogodke ponotranjijo ter jih obravnavajo kot lastne spomine. Na ta fenomen opozori že Halbwachs, ko pravi:

Precej pogosto se zgodi, da sami sebi pripišemo ideje in razmišljanja ali čustva, ki nam jih je navdahnila naša skupina, kakor, da bi bil njihov vir v nas samih. Tedaj smo tako dobro usklajeni s tistimi, ki nas obdajajo, da enoglasno vibriramo in ne vemo več, ali izhajajo vibracije iz nas ali iz drugih. Kolikokrat tedaj izrazimo s prepričanjem, ki se zdi docela osebno, razmišljanja, ki smo jih pridobili iz kakega časnika, kake knjige ali pogovora! (Halbwachs 2001: 47).

V pozni moderni je zato potrebno na kolektivni spomin gledati iz zornega kota mediacije ter posredovanja spominov in ne več zgolj z vidika pozabljanja in ohranjanja. Kot zatrjuje Hoskins (2001: 334), se način, na katerega je kolektivni spomin dandanes posredovan, razlikuje od preteklih (tradicionalnih) oblik ohranjanja spominov v obliki ustnega izročila znotraj posameznih skupin. Za kolektivni spomin je danes značilno, da je produciran, manipuliran in predvsem posredovan. Vednost ljudi o preteklosti je vse manj odvisna od izobrazbe ter od ustnega izročila staršev oz. starih staršev, saj jo vse bolj določajo medijske in druge reprezentacije (Pušnik 2006: 90). Predvsem teksti v množičnih medijih so danes tisti, ki v največji meri vplivajo na konstrukcijo kolektivnih spominov in predstavljajo osnovni in nenehno delujoč mehanizem njihovega ohranjanja (Hoskins 2001: 336).

Dober primer posredovanega značaja kolektivnega spomina so kolektivni spomini o dogajanju med drugo svetovno vojno, ki so za večji del današnje družbe produkt eksternih

naracij in ne več priklica lastnih avtobiografskih spominov. Tovrstne eksterne reference (naracije) o preteklih dogodkih imajo funkcijo indeksa na različnih nivojih kulture spomina. Nek niz dogodkov zaobjamejo kot zaključeno celoto, čeprav ne predstavljajo izkustva, ki so mu bili vsi člani določene skupine priča. Večina danes živečih posameznikov namreč ni neposredno izkusila dogajanja med drugo svetovno vojno, toda prek reprezentacij dogodkov iz tega obdobja v dokumentarnih filmih, učbenikih ter prek pričevanj znancev in sorodnikov, predavanj, fotografij, muzejev ter časopisnih prispevkov in drugih popularnih medijskih tektov (npr. filmov) je tedanje dogajanje postalo pomemben del njihovega kolektivnega spomina.

2.2 Zgodovina in kolektivni spomin

Kolektivni spomin je po svoji naravi ahistoričen. Je kontinuiran mišljenjski tok, ki obdrži od preteklosti zgolj tisto, kar je še živo ali je zmožno živeti v zavesti skupine, ki ga vzdržuje (Halbwachs 2001: 87). V razvoju kolektivnega spomina ni tako jasno zarisanih ločnic kot v zgodovinopisju (Halbwachs 2001: 89). Zgodovinska zavest se zaveda, da so se pretekli dogodki zgodili v okoliščinah, ki so se razlikovale od sedanjih, kolektivni spomin pa to razliko zanemara. Pogled kolektivnega spomina na preteklost je nekritičen, subjektiven in motiviran, ne trpi dvoumnosti in nasprotujočih (različnih) interpretacij dogodkov, stvari poenostavlja, na dogodke gleda iz ene same motivirane pozicije, zanemara ambivalentnost in različne motive vpletenih v dogodke ter kontekst, v katerem so se ti dogodki zgodili. Prav zato je dovzeten za manipulacijo, saj je dinamičen in se stalno spreminja, toda teh sprememb se člani posameznih skupin običajno ne zavedajo (Wertsch 2002: 19).

Drastična selektivnost kolektivnega spomina pomeni, da določeni pretekli dogodki živijo v spominu skupine naprej, ostali pa so izključeni in zapisani pozabi (Robbins in Olick 1998: 110). Med procesom rekonstrukcije se preteklost preoblikuje predvsem v smeri poenotenja pogledov, kjer so pozabi zapisani vsi dogodki, ki bi v skupino vnašali disharmonijo. Takšna usoda je na primer v Sloveniji po drugi svetovni vojni doletela poveljni poboje, ki so bili v imenu ohranjanja družbene enotnosti zamolčani in zapisani pozabi vse do sredine osemdesetih, ko je o njih javno spregovorila Spomenka Hribar.¹

¹Prvi je sicer o poveljnih pobojih javno že leta 1975 spregovoril Edvard Kocbek, vendar se v takratnih okoliščinah širša razprava o tej temi ni uspela oblikovati (Repe 2005).

Po Halbwachsu (2001: 91) je nosilka slehernega kolektivnega spomina skupina, ki je omejena v prostoru in času. Kolektivni spomin zato sega v preteklost le do določene meje, ki je odvisna od vsake posamezne skupine. Prek te meje pretekli dogodki članov skupine ne zadevajo več neposredno. V nasprotju z zgodovino kolektivni spomin odraža perspektivo, ki pripada izključno posamezni skupini in ki jo zaznamuje določen interes (Wertsch 2002: 66). Je spomin na preteklost, ki aktivno določa identiteto skupine. Pretekli dogodki, navadno tragični in spomnin nanje postanejo za določeno skupino vrsta »večne resnice«, ki tvori podlago za njeno identiteto (Wertsch 2002: 42). Takšno vlogo je v socialistični Jugoslaviji imelo obdobje druge svetovne vojne, predvsem spomin na padle partizane, ki naj bi s svojim žrtvovanjem ostalim omogočili, da lahko živijo v svobodni državi. V družbi pa lahko okrog preteklih dogodkov (še posebno travmatičnih) sočasno obstaja več kolektivnih spominov, ki predstavljajo pomemben temelj identitet posameznih družbenih skupin, ki so nosilke teh spominov. V slovenskem prostoru je na primer poražena stran na dogodke, povezane z drugo svetovno vojno, ohranila drugačen spomin kot zmagovalna stran.

V tem kontekstu Robbins in Olick (1998: 111) pravita, da kolektivni spomin odstopi svoje mesto zgodovini šele, ko določena preteklost izgubi vpliv na vsakdanje življenje članov skupine in ko ta preteklost ni več podlaga, iz katere skupina črpa svojo identiteto. V primeru druge svetovne vojne do tega v Sloveniji še ni prišlo, saj so številni travmatični dogodki še vedno živi v kolektivnih spominih ljudi in v veliki meri določajo identiteto Slovencev.

V okviru zgodovinske naracije lahko zberemo vse pretekle dogodke le pod pogojem, da jih ločimo od spominskega skladišča skupin, ki hranijo spomin nanje (Halbwachs 2001: 91). Pozornost zgodovinarjev zato privlači predvsem tisto, kar se nahaja onkraj te meje. Po Halbwachsu (2001: 118) je predmet zgodovinskega preučevanja le tisto, česar ni več v območju, v katerem se še razteza mišljenje sedanjih skupin. Zgodovina se torej začne tam, kjer se končuje izročilo, tj. v trenutku, ko se kolektivni spomin na določene dogodke razkroji, kajti dokler se spomin ohranja, ga je težko fiksirati. Ko nosilec spomina o preteklih dogodkih ni več skupina, ki je bila vanje vpletena ali je prejela o njih živo pripoved s strani neposredno vpletenih, ko se razprši na nekaj posameznikov, ki se izgubijo v novih skupinah in jih ta dejstva ne zanimajo več, saj niso več del njihov identitet, tedaj je edini način, da se spomini na te dogodke ohranijo ta, da se jih fiksira s pisanjem v povezano naracijo (Halbwachs 2001: 85).

Kot pravi Nora (1996: 2), je zgodovina način organizacije preteklosti določene družbe prek selekcije in urejanja relevantnih preteklih dogodkov. Pri razumevanju preteklosti skuša zgodovinar upoštevati vso kompleksnost dogajanja, zavzeti skuša nevtralno pozicijo in na

dogodek gledati iz različnih perspektiv ter upoštevati dvoumnost, moralne dileme in različne vloge ter motive protagonistov preteklega dogajanja (Wertsch 2002: 19).

Kolektivni spomin pa kljub vsemu ne predstavlja alternative zgodovini, saj se zgodovine pogosto poslužuje. Zgodovinarji z dajanjem politične legitimizacije velikokrat pripomorejo v bojih za rekonstrukcijo kolektivnih identitet, kar odpira dvome o njihovi objektivnosti. Uradno fiksiranje preteklosti poleg tega tudi izključuje alternativne interpretacije in poglede na preteklost. Postmodernisti so dodatno postavili pod vprašaj resnico profesionalnih zgodovinarjev z opozarjanjem na razliko med interpretacijo in vednostjo ter med spominom in zgodovino. Zgodovina »resnico« v enaki meri, kot jo odkriva, hkrati tudi konstruira, saj jo pišejo posamezniki z določenimi interesi, ki vire selekcionirajo in interpretirajo na arbitraren in z aktualnimi potrebami pogojen način (Robbins in Olick 1998: 112). Pri tem pa ne smemo zanemariti vpliva samih preteklih dogodkov – še posebno, če so ti dogodki travmatične narave, kot so na primer povojni poboji in medvojno nasilje na slovenskem ozemlju, na aktualni kontekst in s tem na interpretativni okvir tako nosilcev kolektivnega spomina kot tudi zgodovinarjev:

Ko rečemo, da sedanjost odreši samo preteklost, da je sama preteklost vsebovala znake, ki so napotevali na sedanjost, ne gre za historično relativistično izjavo o tem, da ni »objektivne« zgodovine, o tem, da preteklost vselej interpretiramo iz našega sedanjega horizonta razumevanja, oziroma o tem, da je, ko definiramo pretekle dobe, vselej – zavestno ali ne – všteto naše sedanje stališče /.../ ne gre zgolj za to /.../, da našo preteklost vselej dojemamo znotraj horizonta vsakdanjih preokupacij, da se, ko se ukvarjamo s preteklostjo, dejansko ukvarjamo z duhovi preteklosti, katerih ponovna oživitev nam omogoča, da se soočimo z našimi sedanjimi dilemami; gre tudi za to, da moramo mi, »dejanski« sedanji zgodovinski dejavniki, sebe dojeti kot materializacijo duhov preteklih generacij, kot prizorišče, na katerem te pretekle generacije retroaktivno razrešijo svoje zagate (Žižek 2000: 68).

Številne polemike in vdori spominov, povezani z medvojnimi in povojnimi dogajanjem, ki se vedno znova pojavljajo v slovenski javnosti, predstavljajo osrednji primer tovrstne konfliktna zapuščine, ki se po več kot šestih desetletjih še vedno močno vpisuje v slovenski kulturni in politični prostor.

2.3. Ohranjanje kolektivnih spominov in prenos med generacijami

Connerton (2003) poudarja, da se podobe preteklosti in vednost, ki jo družba hrani o preteklosti, prenašajo in vzdržujejo prek ritualnih praks in komemorativnih ceremonij znotraj posameznih skupin. Doseg spomina neke družbe je zato enak dosegu kolektivnih spominov skupin, ki to družbo sestavljajo. Večina preteklih dogodkov utone v pozabo ravno zato, ker so izginile ali se razgradile skupine, ki so ohranjale spomine nanje.

Spomin družbe se neprenehoma spreminja, saj se neprenehoma spreminja tudi sama družba, zato je težko reči, v katerem trenutku je kak kolektivni spomin izginil in ali je zagotovo izstopil iz zavesti skupine, kajti za njegovo vztrajanje je dovolj, da se ohrani v omejenem delu družbenega telesa (Halbwachs 2001: 90). Halbwachs meni (2001: 140), da posamezne skupine v družbi preteklost mobilizirajo na lasten način in svojim članom vsilijo iluzijo, da so v svetu, ki se nenehno spreminja vsaj nekatera območja relativno stabilna ter da se v njih v bolj ali manj dolgem obdobju ni spremenilo nič bistvenega.

Veliko dogodkom, ki so del določenega kolektivnega spomina, vsi člani kolektiva niso bili priča. Članstvo v določeni skupini predpostavlja sposobnost podoživljanja dogodkov, ki so se zgodili skupini, še preden je posameznik postal njen član, in sicer na način, da jih ta dojema kot del lastne preteklosti. Ta sociobiografski spomin je mehanizem, prek katerega posameznik vzpostavi določen odnos v povezavi s preteklimi dogodki, katerim je bila skupina priča, preden je ta postal njen član (Robbins in Olick 1998: 123).

Kolektivni spomini se navadno prenašajo iz ene generacije na drugo. Rüsen (2003: 20) pravi, da vsak posameznik v procesu individualizacije in socializacije ponotranji del kolektivnega spomina svojih staršev, kar zatem pomembno določa njegovo identiteto. Prenos spominov med generacijami je aktiven, saj so pretekli dogodki vnaprej interpretirani, pomene pa jim podeli starejša generacija. Ta proces nam lahko pojasni konzervativnost tradicionalnih in ruralnih družb, ki je posledica prenosa spominov in vpliva starih staršev na otroke. Kot opozarja Connerton (2003: 39), so v ruralnem okolju predvsem stari starši tisti, ki vzgajajo otroke, zato preživita generaciji skupaj veliko več časa, kot je to značilno za urbano okolje. Čeprav večina članov velikih postindustrijskih družb ni v neposrednem kontaktu v tolikšni meri kot posamezniki, ki pripadajo tradicionalnim družbam, imajo postindustrijske družbe ravno tako kot tradicionalne tudi lasten kolektivni spomin (Wertsch 2002: 24). Vednost o preteklosti se danes ne prenaša več preko vsakodnevnih ritualov, kar je posledica industrijske revolucije in globalizacije (Nora 1996: 1). Tradicionalne institucije (družina, cerkev) so v

postindustrijskih družbah nadomestili šolski sistem in množični mediji (Nora 1996: 2; Wertsch 2002: 24). V posameznikovih zgodnjih letih oblikuje njegov kolektivni spomin predvsem šolski sistem, ki je tudi ena od ključnih institucij, preko katerih država izvaja nadzor nad kolektivnim spominom (Wertsch 2002: 68). To dejstvo na primer potrjujejo tudi številne aktualne polemike glede sprememb v načinu obravnave dogajanja med drugo svetovno vojno na Slovenskem v učbenikih zgodovine.

Pismenost je s prenosom spominov v pisano besedo, kjer se ti lahko ohranijo tudi čez več generacij, omogočila neodvisnost spomina od posameznika (Wertsch 2002: 18). Pisana beseda je pomemben element pri prenosu kolektivnega spomina med posameznimi člani skupin, saj omogoča preseganje omejitev individualnega spomina in ohranjanje ter prenos spominov, ki so starejši od samih članov skupine (Edy 1999: 72; Connerton 2003: 38). Najučinkovitejši način socializacije novih članov v kolektiv na način, da si delijo isti pogled na preteklost kot ostali člani kolektiva, je po mnenju Wertscha (2002: 66) ta, da se jih izpostavi ustreznim tekstovnim virom. Na ta način se oblikujejo t.i. tekstovne skupnosti. Osnovna dinamika delovanja teh imaginarnih skupin je produkcija in konzumpcija tekstov (na ta način se tekstovne skupnosti konstruirajo oz. reproducirajo) (Wertsch 2002: 66). Posamezniki, ki pripadajo določeni tekstovni skupnosti, skladno s teorijo kognitivne disonance tudi pozneje, ko niso pod neposrednim vplivom kolektiva, iščejo in se izpostavljajo predvsem tekstom, ki njihove poglede potrjujejo.

Na formacijo kolektivnega spomina določene generacije vplivajo tudi večji družbeni in politični dogodki, ki oblikujejo kolektivni spomin določene generacije prek skupnih izkušenj v formativnih letih (adolescenca, zgodnja odrasla leta) (Robbins in Olick 1998: 123). Ti dogodki imajo velik vpliv na značaj kolektivnega spomina in na politično ter ideološko perspektivo generacije, ki je bila v teh dogodkih udeležena ali jim je bila priča (Wertsch 2002: 38).

2.4. Dinamičnost kolektivnega spomina

Kolektivni spomini družbe so dinamični, neprenehoma se spreminjajo ter na novo vpisujejo, k čemur prispevajo različni dejavniki. Poglavitni dejavnik, ki vpliva na spreminjanje kolektivnih spominov, so spremembe v sami družbi. Večji družbeni premiki zahtevajo prilagoditev pomenskih sistemov in ponovno vpisovanje osrednjih družbenih naracij o preteklosti. To velja tudi v primeru pomembnejših sprememb znotraj posameznih skupin, ki

družbo sestavljajo (Halbwachs 2001: 90; Anderson 2001: 23). Dejavniki dinamičnosti kolektivnega spomina so tudi posamezniki kot njegovi nosilci. Skupine, katerih člani smo v različnih obdobjih našega življenja, niso vedno iste, preteklost pa navadno opazujemo z zorne točke skupin, ki jim trenutno pripadamo. Spomini posameznikov se morajo prilagajati in se dopolnjevati, kolikor bolj so posamezniki angažirani v skupinah, ki jim pripadajo (Halbwachs 2001: 79).

K spreminjanju kolektivnega spomina prispevajo tudi drugi družbeni dejavniki. Kolektivni spomin pridobi pomen šele pod vplivom družbenih konstruktov, kot so na primer medijske naracije in ideologije (Anderson 2001: 23). Pogosto vznikne kot odgovor na potrebo po oblikovanju določene uporabne preteklosti. Ker se to, kar konstituira uporabno preteklost, v različnih sociokulturnih okoliščinah razlikuje, se skladno s tem spreminja tudi kolektivni spomin (Wertsch 2002: 45). Andrews (2003: 62) opozarja, da so povod za te spremembe najpogosteje boji glede interpretacij preteklosti, ki temeljijo na odnosih in konfliktih med različnimi skupinami v družbi z drugačnimi političnimi interesi in vrednotami.

Kolektivni spomin torej ni fiksna, ampak je spreminjajoča se reprezentacija preteklosti, ki obstaja in se spreminja v določenem časovnem kontinuumu. Za razumevanje kolektivnega spomina je zato ključen vpogled v proces konstruiranja, ohranjanja, posredovanja in spreminjanja reprezentacij preteklosti skozi čas (v različnih časovnih obdobjih), kot meni Hoskins (2001: 335), kjer lahko različne interpretacije preteklosti popačijo njen specifičen značaj (Rüsen 2003: 16).

Kot primer dinamičnosti kolektivnih spominov v slovenski družbi lahko izpostavim vse večjo divergentnost kolektivnih spominov na obdobje druge svetovne vojne. Med razloge za povečevanje razhajanja med kolektivnimi spomini na to obdobje sodijo poleg travmatične narave samih preteklih dogodkov, ki se upira enotni interpretaciji, tudi veliki družbeno-politični premiki, do katerih je prišlo v zadnjih dveh desetletjih. Preteklost je postala po slovenski osamosvojitvi in po uvedbi parlamentarne demokracije pomembna tema političnih bojev, kjer si nasprotne politične opcije, kot so t.i. stranke kontinuitete, ki predstavljajo levi politični pol, in stranke slovenske pomladi, ki predstavljajo desni politični pol, z izpostavljanjem različnih vidikov preteklega dogajanja prek javnih nastopov in medijskih reprezentacij prizadevajo oblikovati različne verzije uporabnih spominov. Njihov namen je predvsem izgradnja lastne prepoznavnosti ter polarizacija in mobilizacija volilcev. Levo usmerjene stranke poudarjajo pozitivne pridobitve NOB, desno usmerjene stranke pa negative strani NOB ter zločine in krivice, ki so bile strojene med vojno in po njej.

2.5 Identiteta in kolektivni spomin

Danes je vprašanje preteklosti vse bolj vprašanje identitete, vprašanje o tem, kdo smo, od kod prihajamo in kam gremo. Kot meni M. Pušnik (2006: 98), se zaradi vse večjega poudarka na sedanosti in vse bolj nestabilnih identitet sodobnih subjektov, ljudje v iskanju stabilnosti vse bolj zatekajo k preteklosti. Preteklost zapolnjuje vrzel, ki je nastala ob zatonu doslej prevladujočih virov identitete (družbeni sloji, regije) in postaja vse pomembnejši dejavnik pri vzpostavljanju nacionalnih in drugih kolektivnih identitet (Evans 2004: 12).

M. Ule (2000: 470) ugotavlja, da posamezniki v sodobnih družbah predstavljajo mesto prelomov in kriz, ki odsevajo družbene prelome, k tem pa se dodajajo še tisti, ki jih vnaša njihova biografska usoda. Posameznikova identiteta je točka, kjer se ti različni diskurzi in prakse, ki skušajo posameznike interpelirati v subjekte, srečajo (Hall 2003: 3). Je način, na katerega se posamezniki in skupine razlikujejo od drugih posameznikov oz. skupin. Vzpostavi se s socializacijo (prek referenčnih skupin, izobraževalnega sistema in množičnih medijev), ohranjajo, spreminjajo in preoblikujejo pa jo družbeni procesi in družbena razmerja (Berger in Luckmann 1988: 160).

Formacija identitete je vedno v teku, zato se ta nikoli ne fiksira. Ljudje nenehno gradimo svoj model družbenega sveta in podobo sebe v njem (Ule 2000: 462). Družbene identifikacije, ki si jih pridobimo s članstvom v različnih skupinah, so del družbene identitete posameznika. So tisti pozitivni ali negativni vidiki družbeno posredovane posameznikove psihološke strukture, ki izhajajo iz njegove pripadnosti različnim socialnim skupinam in so sestavni del njegovega koncepta sebe. Z vidika preučevanja kolektivnega spomina označuje identiteta različne načine, na katere smo pozicionirani znotraj posameznih naracij o preteklosti. Identitete so namreč projekti in prakse, ne zgolj lastnost posameznikov (Robbins in Olick 1998: 122). Rösen (2003: 20) trdi, da vsak posameznik v procesu socializacije ponotranji del identitete svojih staršev in s tem tudi del njihovega kolektivnega spomina, ki zatem določa njegovo identiteto, njegovo percepcijo sveta in način pripisovanja pomenov različnim družbenim dogodkom. Spomine na pretekle dogodke doživljamo glede na relacijo z drugimi, kajti članstvo v določeni skupini (družina, razred, nacionalna skupnost, itd.) je to, kar posamezniku omogoča pridobivanje, lokaliziranje in priklic njegovih spominov (Connerton 2003: 36). Posameznikovi spomini so organizirani skladno z njegovo dejansko ali percepirano udeležbo v določenem kolektivu in tudi sam priklic spominov se naslanja na občutek pripadnosti skupini.

O skupinah lahko govorimo kot o skupnostih spomina. Posamezne skupnosti si delijo določeno skupno preteklost, ki pomembno definira njihovo kolektivno identiteto, ali kakor se izrazi Halbwachs: »Skupina v trenutku, ko opazuje svojo preteklost, dobro čuti, da je ostala ista in se zave svoje identitete skozi čas« (2001: 93).

Kolektivni spomin skupine je njena konstitutivna naracija in temelj njene identitete (Robbins in Olick 1998: 122). Skupna preteklost in kolektivni spomin dajeta skupini lasten, poseben značaj, ki je drugačen od značaja drugih skupin, je točka identifikacije navznoter in razlikovanja navzven (Halbwachs 2001: 92; Rüsen 2003: 18). Spomini in prakse spominjanja so zato osrednje točke bojev glede definiranja kolektivnih identitet (Robbins in Olick 1998: 126). Prav odnos do preteklosti predstavlja dandanes osrednjo točko politične identifikacije in ideoloških delitev tudi v slovenski družbi.

Ker si (skupine) svet razlagamo na približno podobne načine, lahko zgradimo skupno kulturo pomenov in tako konstruiramo družbeni svet, v katerem skupaj bivamo. Naša identiteta je konstruirana iz različnih diskurzov, ki so nam v določenem kulturnem kontekstu na voljo in iz katerih črpamo v komunikaciji (Burr 1995: 51; Meinhof in Galasinski 2000: 325). Subjektivne pozicije, ki jih posamezniki zasedajo v okviru določenega diskurza, dajajo vsebino njegovi subjektiviteti. Ko zasedemo določeno subjektivno pozicijo, začnemo na svet gledati iz zornega kota te pozicije. Na voljo nam je omejen niz konceptov, podob, metafor in načinov govora, ki jih vzamemo za svoje (npr. tudi način nanašanja na pretekle dogodke) (Burr 1995: 145).

Vsak posameznik mora pri izgradnji lastne identitete vzpostaviti odnos s preteklostjo, toda preteklost v vsakdanjem življenju pogosto ni prisotna, zato jo je potrebno v sedanosti na različne načine aktualizirati, čemur napogosteje služijo različna kulturna orodja, kot so to danes danes predvsem množični mediji (Rüsen 2003: 15). Prek medijskih in drugih kulturnih reprezentacij, ki smo jim izpostavljeni, različni diskurzi o preteklosti gradijo našo bit/identiteto (Pušnik 2003: 297). U. Meinhof in Galasinski (2000: 325) podarjata, da skupaj z družbeno-političnim kontekstom predstavljajo ti diskurzi točke razlikovanja kolektivnih identitet različnih skupin v družbi. Mediji reproducirajo številne diskurzivne strategije oz. tehnike, ki te delitve/razlike konstruirajo in vzdržujejo. Ena izmed najpogostejših strategij je definiranje značilnosti 'mi-skupine', kar hkrati predstavlja tudi konstruiranje 'Drugih' (Hall 1997: 31). Ponovno oživljanje izgubljenih spominov na skupni izvor oz. dediščino v množičnih medijih ima potencial zbujanja emocij, ki še dodatno okrepijo identiteto skupine in poglobljajo delitve med skupinami (Kramberger 2001: 254). Številne razprave o travmatičnih epizodah polpretekle zgodovine v slovenskih medijih predstavljajo tovrsten proces oživljanja in ohranjanja delitev v družbi.

2.6 Različni in nasprotujoči si kolektivni spomini

Kolektivni spomin je inherentno parcialen, saj so kljub posredovanosti spominov v končni fazi vedno posamezniki tisti, ki se spominjajo. Že Halbwach je opozarjal na dejstvo, da lahko sočasno obstaja več različnih kolektivnih spominov na isti dogodek, ki delujejo kot označevalci razlik in mej v družbi (Robbins in Olick 1998: 111). Pojem kolektivni spomin sicer predpostavlja obstoj določenega konsenza, kar pa je zgolj ideal, kajti celotno kolektivno izkustvo določene družbe ne more biti reprezentirano v enem samem kolektivnem spominu (Andrews 2003: 48; Van Dijck 2004: 269). Kolektivni spomin ni zgolj vsota individualnih spominov, saj se ti vedno razlikujejo in nikoli ne kulminirajo v enotnem pogledu (Van Dijck, 2004: 267). Potrebno je ločiti toliko kolektivnih spominov, kolikor je različnih skupin v družbi (Halbwachs 2001: 118). Isti pretekli dogodek lahko hkrati zadene več kolektivnih zavesti, kar jih začasno združi v skupni reprezentaciji. Toda pomemben je način, kako posamezne skupine ta dogodek interpretirajo in kakšen pomen mu podelijo (Halbwachs 2001: 125). Dve skupini sta lahko soudeleženi ali priča istemu dogodku, a zaradi nepremostljivih medsebojnih razlik dogodek konstruirajo, narativizirajo in se ga spominjajo na tako različne načine, da sploh ni več razvidno, da se nanašajo na isti dogodek (npr. druga svetovna vojna v kolektivnem spominu Slovencev).

Značilna poteza kolektivnega spomina je zato obstoj konflikta. Kolektivni spomin je teren bojev glede pomenov določenih preteklih dogodkov, kjer se posamezne trditve o preteklosti srečujejo z njimi nasprotnimi in kjer se različne naracije borijo za legitimnosti in svoje mesto v zgodovini (Andrews 2003: 48).

Zaradi naštetega študije kolektivnega spomina predpostavljajo, da je proces pomenjenja stvar pogajanj o pomenih preteklih dogodkov. Ta pogajanja o pomenih se vršijo v javni sferi z namenom oblikovanja uporabne preteklosti in pogosto temeljijo na konfliktih med različnimi političnimi, družbenimi in kulturnimi interesi (Wertsch 2002: 39; Robbins in Olick 1998: 127).

2.7 Kolektivni spomin in komemoracije

Komemorativne prakse sodijo med osrednje dejavnike, ki prispevajo k oblikovanju kolektivnega spomina in izgradnji skupne identitete pripadnikov določene družbe (Robbins in Olick 1998: 115). Povečan pomen in pogostost komemoracij v zadnjih letih lahko pripišemo vse večjemu občutku nestanovitosti in hitremu tempu sprememb v družbenem okolju, kjer

preteklost ni več nekaj, kar je stalno prisotno, ampak zahteva aktivno ohranjanje in priklic (Robbins in Olick 1998: 115).

Komemoracije v družbeno zavest ponovno prikličejo pretekle dogodke in ojačajo povezanost družbe z zapuščino preteklega dogajanja. Predstavljajo priložnost za predstavitev, razpravo in ovrednotenje preteklih dogodkov ter oživljanje z njimi povezanih kolektivnih spominov. Pogosto služijo tudi ohranjanju ločnic med skupinami, še posebno ob komemoracijah dogodkov, kjer v družbi glede njihovega pomena ni bil dosežen širši konsenz (Stapleton in Wilson 2005: 634). Komemorirane dogodke lahko obkrožajo različni diskurzi, od katerih vsak zavzema drugačen pogled in ponuja različno reprezentacijo teh dogodkov (Burr 1995: 64). Ti diskurzi se spreminjajo skladno s spremembami v distribuciji moči v družbi. Te spremembe uokvirjanja preteklosti pa vplivajo tudi na značaj kolektivnega spomina.

Pogosto se zgodi, da komemoracije, katerih namen je oblikovanje in utrjevanje konsenza o določenem vprašanju, še povečajo razkol med različnimi skupinami oz. ideološkimi poli v družbi (Corcoran 2002: 56). Do konfliktov pride, ko se del družbe ne strinja z dominantnim pogledom na preteklost ali ko pride do kontraverznosti, ki označuje nestrinjanje z uradno interpretacijo preteklosti med samo proslavo, kjer lahko kot primer navedemo selektivno udeležbo predstavnikov različnih političnih opcij na posameznih komemorativnih slovensnostih, posvečenim dogodkom druge svetovne vojne.

3. Reprezentacija in kolektivni spomin

Komunikacija je osnova človeške družbe, saj ustvarja družbene vezi in omogoča družbeno življenje. Prek jezika in drugih simbolnih oblik in praks ustvarja, vzdržuje in preoblikuje realnost (Fiske 2004).

Pomen in jezik s kulturo povezujejo reprezentacije, ki so raba jezika za izražanje nečesa smiselnega oziroma smiselna predstavitev sveta drugim ljudem in predstavljajo ključni del procesa, prek katerega člani iste kulture proizvajajo in si izmenjujejo pomena (Hall 1997).

Pojmom, predstavam, podobam, izjavam in razlagam, ki jih ljudje oblikujejo o določenih pojavih v družbenem okolju, pravimo socialne reprezentacije. Razvijejo se kot razumljivi sistemi kognicij, z namenom lažje vsakdanje komunikacije in nanašanja na zadeve, ki se tičejo javne sfere, med katere sodi tudi skupna preteklost družbe. Ljudje konstruirajo svoj socialni svet s pomočjo socialnih reprezentacij, ki jim omogočajo tako osmišljanje in

ocenjevanje vsakdanjega dogajanja, kot tudi neobičajnih dogodkov v družbenem okolju (Ule 2000: 105). Socialne reprezentacije, ki si jih deli določena skupina predstavljajo konvencionalni kod za komuniciranje in podobno razumevanje ter ocenjevanje socialnega sveta. Bistveno za socialne reprezentacije je, da sočasno obstajajo v duševnosti posameznika kot del njegovega kognitivnega aparata in obenem krožijo med ljudmi kot deli objektivne stvarnosti (Ule 2000: 104).

Posameznikova védnost o dolečni temi izhaja iz njegove izpostavljenosti določenim reprezentacijam o tej temi. Je rezultat posameznikovih socialnih interakcij in učinka dominantnih ideologij. Posameznikov zdravi razum in poznavanje stvari sta usedlina popularnih teorij, ideologij, mitov in diskurzov, ki krožijo v družbi in ki si jih člani družbe izmenjujejo v procesu komunikacije in socializacije. Ravno ta proces botruje temu, da posamezniki od zunaj posredovane kolektivne spomine dojemajo kot lastne.

3.1 Kolektivni spomini kot reprezentacije preteklosti

Možnost črpanja iz pomenskega potenciala določene kulture omogoča več alternativnih reprezentacij (Meinhof in Galasinski 2000: 325). Za vsako izjavo, ki skuša reprezentirati del družbene realnosti, tudi preteklosti, stoji izbira glede tega, kateri aspekti realnosti so v izjavo vključeni, kateri so izpuščeni in kako je izbrano urejeno ter predstavljeno.

Tudi kolektivni spomini so vedno le reprezentacije (preteklosti). Da lahko postane spomin mora biti preteklost najprej artikulirana. Ta proces umešča spomin v sfero kulture. Pri tem se je potrebno zavedati, da vsaka interpretacija preteklosti do določene mere definira njen specifičen značaj (Rüsen 2003: 16). Ali kot pravi M. Pušnik (2005: 414), spominjamo se zgolj pod pogojem, da se postavimo na zorno točko ene ali več skupin in da se znova postavimo v enega ali več tokov kolektivnega mišljenja. Rekonstrukcije spominov sevajo specifična politična razumevanja preteklosti oz. ideologije (Pušnik 2005: 413). Kolektivni spomin torej ni zgolj priklic spominov na pretekle dogodke, ampak tudi že izbor preteklosti, njena selektivna in intencionalna interpretacija, ki jo regulirajo dominantne oblastne pozicije sedanjosti (Kramberger 2001: 247).

Z reprodukcijo nasprotnih ideologij in vzpostavljanjem specifičnega simbolnega reda v različnih družbenih skupinah, te reprezentacije delujejo kot izrazi neprekinjenih odnosov med preteklostjo in sedanjostjo. Specifično preteklost legitimizirajo, ko jo naredijo naravno in

samoumevno, posledično pa s tem vplivajo na konstrukcijo aktualnih identitet ljudi (Pušnik 2005: 415; Van Dijck 2004: 262).

3.2 Kolektivni spomin kot naracija

Ljudje smo pripovedovalci zgodb, poslužujemo se jih pri interpretiranju lastnih dejavnosti, dejavnosti drugih ljudi in njihovih motivov ter za razumevanje konteksta dogajanja in izidov oziroma posledic tega dogajanja.

Osrednji vir naracij posameznih družbenih skupin predstavljajo pretekli dogodki. Naracije o preteklosti so verbalna realizacija kolektivnega spomina in zagotavljajo enotnost identitete ter kontinuiteto obstoja skupine (Schiffrin 2001: 343). Konstrukcija naracij nam prek reprezentacije ozadja in udeležencev preteklih dogodkov omogoča njihovo razumevanje. Naracije, ki jih uporabljamo v vsakdanjem življenju, izhajajo iz »zaloge zgodb« družbe, ki ji pripadamo. Wertsch (2002: 56) razlaga, da so tako kot jezik in simboli vedno že tam, kot del kulture in pomembno določajo naše dojetanje sveta ter naše delovanje v njem. Konstrukcijo naracij o določenem preteklem dogodku inherentno omejuje selektiven značaj procesa narativizacije. Da je neka naracija smiselna, je potrebno določena dejstva spregledati in ostala izpostaviti. Kot ilustracijo tega procesa lahko izpostavimo nasprotni naracije o drugi svetovni vojni, ki takratno dogajanje prikazujejo na zelo različne in selektivne načine, kjer vsaka izmed naracij poudarja zgolj določene vidike dogajanja, tiste, ki bi v posamezno naracijo vnašali neskladje, pa se navadno izpušča.

Različne naracije pa ne obstajajo v vakuumu in niso zgolj nevtralni kognitivni instrumenti. So del posameznih diskurzov znotraj neke družbe in zato del procesa boja za oblast med različnimi diskurzi (Wertsch 2002: 59).

3.3 Kolektivni spomin in medijski diskurz

Mediji konstruirajo pomene in jih organizirajo v različne kode in sisteme. Na ta način interpretirajo realnost in jo naredijo smiselno ter razumljivo (Grossberg in dr. 1998: 178). Posameznikom dajejo kulturni material, ki jim omogoča osmišljanje sveta in družbenih skupin, ki jim pripadajo.

Po prenosnem pogledu na komuniciranje je osnovna funkcija medijev informiranje bralcev, kar je skladno z zdravorazumskim razumevanjem, ki medije dojema kot zrcalo realnosti (MacDonald 2003: 12). Ritualni pogled na komunikacijo dojema medije kot sredstva za reprezentacijo realnosti, ki svetu dajejo določeno formo, red in ton (Carey 1992: 20). Medijske reprezentacije po tem pogledu niso zgolj informativne ampak so vrsta drame, ki poleg samega opisovanja sveta upodablja areno, kjer se borijo različne sile v družbi. Na ta način spodbujajo našo participacijo na podlagi identificiranja z določenimi pozicijami v upodobljeni igri. Po ritualnem pogledu je funkcija medijev vzpostavljanje in potrjevanje določenega pogleda na svet (Carey 1992: 20). Kritični pristopi po večini prenosni pogled zavračajo in namesto metafore zrcala oz. okna uporabljajo metaforo leče in selektivnega filtra (MacDonald, 2003: 12). Ta pravi, da mediji konstruirajo različne verzije realnosti, ki pa nam ni nikoli dotopna neposredno, ampak vedno skozi prizmo različnih diskurzov (MacDonald 2003: 17).

Podoba družbene realnosti, ki jo posredujejo mediji, je vedno rezultat selekcije in konstrukcije. Novinarji in uredniki so tisti, ki v skladu s prevladujočimi družbenimi diskurzi, lastnimi prepričanji, pričakovanji občinstva in interesi lastnikov odločajo, kakšen pomen bo pripisan posameznemu dogodku oz. temi. Do posameznih tem so angažirani in odločajo, o čem se bo poročalo, kolikšen del spoznane resničnosti bo posredovan, v kakšnem žanru bo dogodek upovedan in kakšne jezikovna sredstva bodo uporabljena. Kljub temu pa se mediji navzven predstavljajo in so s strani večine dojeti kot distancirani, neangažirani in objektivni posredniki informacij. Ravno ta navidezna objektivnost, ki se je v konvenciji uveljavila kot funkcija določenih novinarskih žanrov, je zaslužna za propagandni in ideološki učinek množičnih medijev (Košir 1988: 13).

V danajšnji medijski kulturi so spomini problematična, javna zadeva (Robbins in Olick 1998: 114). Medijske reprezentacije z oblikovanjem specifične vednosti o zgodovini danes v veliki meri določajo, na kakšen način se ljudje spominjajo preteklosti (Pušnik 2005: 408, 412), saj predstavljajo za večino posameznikov v sodobnih družbah osrednji vir vednosti o preteklih dogodkih. Kot opomniki na preteklost so mediji pomembnejši kot muzeji in drugi komemorativni objekti, ker zaradi širšega dosega dosežejo večji del javnosti (Edy 1999: 72). Že Halbwachs (2001: 60) je v svojem delu omenil vlogo množičnih medijev pri oblikovanju kolektivnega spomina, kjer trdi, da medijske reprezentacije posameznim dogodkom pripišejo pomen, na podlagi česar se posameznik odloči, ali naj te dogodke inkorporira v svoj spomin. V povezavi s kolektivnim spominom opravljajo danes množični mediji dve funkciji. Delujejo

kot arhivi preteklosti (Nora v Van Dijck 2004: 271) in kot filter, ki ureja in strukturira preteklost na specifične načine (Le Goff v Van Dijck 2004: 271).

Novinarski opisi preteklosti imajo pomemben vpliv na odnos določene skupnosti do lastne preteklosti in so v veliko primerih zaslužni, da se skupnost določenih preteklih dogodkov sploh spominja. Vplivajo tudi na stopnjo homogenosti družbe, saj določajo, ali o posameznih preteklih dogodkih razmišljamo na kritičen način oziroma jih sprejemamo kot neproblematične ter na to, ali pretekle dogodke sploh dojemamo kot relevantne za sedanjost (Edy 1999: 73). V medijskih reprezentacijah preteklosti pogosto opazimo poskuse izgradnje vezi med dogodki v preteklosti in dogodki v sedanjosti tudi tam, kjer teh povezav dejansko ni, tovrsti poskusi aktualizacije preteklosti pa so običajno politično motivirani (Pušnik 2005: 413). S privilegiranjem določenih pomenov o preteklosti medijske reprezentacije reproducirajo nasprotno ideologije in vzpostavljajo specifičen simbolni red v posameznih skupinah in delujejo kot izrazi neprekinjenih odnosov med preteklostjo in sedanjostjo (Pušnik 2005: 415). Osrednjo vlogo igrajo pri generiranju napetosti okrog vprašanj, povezanih s preteklostjo, kar dosežejo z oživljanjem potlačenih kolektivnih spominov in s spodbujanjem bojev glede načinov interpretacije spornih preteklih dogodkov (Corcoran 2002: 51, 55). Prek selekcije oseb, dogodkov in objektov, ki se jih je vredno spominjati v določeni situaciji, producirajo specifično vednost, ki uokvirja javno razpravo in vpliva na čustva, identito ter delovanje ljudi (Pušnik 2006: 90). Selekciranje in način na katerega posamezni mediji interpretirajo preteklosti je najpogosteje odvisen od aktualnih (predvsem političnih) razmer v družbi. Kot osrednji forum za artikulacijo različnih perspektiv o preteklosti, lahko mediji, s svojim delovanjem prispevajo k združitvi različnih pogledov, ali pa te razlike še dodatno poglobijo (Edy 1999: 83).

3.4 Kolektivni spomin skozi prizmo diskurzivne teorije

Foucault odpre s svojo teorijo nov pristop k problemu reprezentacije. Osrednja tema njegovega preučevanja je proizvodnja vednosti prek diskurza. Zanimajo ga pravila in prakse, ki proizvajajo smiselne izjave in reguliran diskurz o posameznih temah v različnih zgodovinskih obdobjih oz. družbah. Njegova teorija nam omogoča razumevanje zgodovinske evolucije diskurzov in povezav med spremembami diskurzivnih formacij ter spremembami v družbi (MacDonald 2003: 24). Diskurz definira kot skupino izjav, ki predstavljajo različne načine reprezentiranja vednosti o neki temi v določenem zgodovinskem trenutku (Hall 1997).

Diskurzi proizvajajo objekte védenja ter obvladujejo načine, na katere se lahko o določeni temi smiselno govori in razmišlja (Burr 1995: 56). Obenem izločijo in omejijo druge načine govorjenja, obnašanja in razmišljanja ter načine konstruiranja vednosti o tej temi. Na vsak dogodek ali kak drugi objekt se lahko nanaša več različnih diskurzov, ki isto stvar reprezentirajo na različne načine (npr. druga svetovna vojna) (Burr 1995: 48).

Posameznega diskurza ne sestavlja le en tekst. Isti diskurz, značilen za določen način razmišljanja oziroma stanje vednosti v nekem trenutku (epistema), se pojavlja v široki vrsti tekstov, in kot oblika védenja na različnih prizoriščih v družbi. Kadar se različni diskurzivni dogodki (teksti) nanašajo na isti objekt in imajo skupni slog in podpirajo skupno politično smer oz. vzorec, pravimo, da pripadajo isti diskurzivni formaciji (Hall 1997).

Vsak diskurz ponuja različne subjektne pozicije, ki določajo možnosti in omejitve glede posameznikovega delovanja oz. razmišljanja in dajejo vsebino njegovi subjektiviteti (Burr 1995: 14). Proizvedejo mesto subjekta, s katerega sta posebna vednost in pomen posameznega diskurza najbolj smiselna. Ko posameznik zasede določeno subjektno pozicijo, začne na svet gledati iz zornega kota te pozicije. Na voljo ima omejen niz konceptov, podob, metafor in načinov govora o določeni temi, ki jih vzame za svoje (Burr 1995: 145). Na posameznika lahko torej gledamo kot na vsoto subjektivnih pozicij, ki jih trenutno zaseda, na njegova stališča o določeni temi pa kot na manifestacijo diskurzov z izvorom v diskurzivni kulturi, ki ga obkroža (Burr 1995: 50).

V vsaki družbi potekajo večni boji za pomene, ki so v diskurzivni sferi podvrženi oblastnim odnosom. Vsakršna politična in družbena oblika misli je zato neizogibno ujeta v medsebojno delovanje vednosti in oblasti (Hall 1997). Subjekti proizvajajo posamezne tekste, vendar vedno v mejah epistem, diskurzivnih formacij in režima resnice določenega obdobja in kulture (različne reprezentacije dogajanja med drugo svetovno vojno lahko torej dojemamo kot manifestacije različnih diskurzov o tej temi iz katerih avotriji pri ustvarjanju svojih prispevkov črpajo). Subjekt diskurza ne more biti zunaj diskurza, saj se mora podrediti njegovim pravilom in konvencijam (Hall 1997). Tudi posamezniki, ki imajo družbeno moč, ne morejo sami zavestno konstruirati diskurzov, ki bi njihov položaj podpirali, lahko si le prisvojijo že obstoječe, diskurze, ki najbolje služijo njihovim interesom (Burr 1995: 68).

Že v Halbwachsovi konceptualizaciji kolektivnega spomina so opazne vzporednice s pozneje nastalo Foucaultovo formulacijo koncepta oblasti. Tako delovanje oblasti, kot delovanje kolektivnega spomina je nevidno in ravno tako kot Halbwachsov kolektivni spomin tudi oblast deluje v okvirih vednosti. Kolektivni spomin predstavlja polje kjer se spopadajo nasprotujoči si diskurzi (Anderson 2001: 22). Boja za legitimnost kolektivnega spomina zato ni

mogoče ločevati od boja za oblastna razmerja (Kramberger 2001: 254). Tudi Foucault omenja, da je spomin pomembno polje upora zatiranih skupin (Anderson 2001: 22).

Ko vprašanje spomina prenesemo iz individualne v kolektivno sfero in ko kolektivni spomin obravnavamo kot vir identitete skupin, se znajdemo v polju političnih bojev, nasprotij in prizadevanj za definiranje pomena preteklosti in s tem kolektivnih identitet. Kolektivni spomini postanejo instrumenti legitimiziranja določenih diskurzov in zarisovanja ločnic med skupinami v družbi ter s tem politično relevantni.

Nadzor oz. vpliv nad kolektivnim spominom v veliki meri določa razmerja moči v družbi, kajti dojemanje sedanjosti je vselej odvisno od dojetanja preteklosti. Način, na katerega dojemamo preteklost, zato pogosto služi za legitimiziranje trenutne družbene ureditve ter prihodnje usmeritve družbe.

Med primere, kjer ima kolektivni spomin pri ideoloških bojih pomembno vlogo, zagotovo sodijo vzhodnoevropske tranzicijske države, ki so bile med prehodom/tranzicijo zavestno vpletene v procese kreacije novih narativ o preteklosti, zaznamovanih s tedaj aktualnimi ideološkimi pogledi na čas in prostor. Ta na novo konstituirana zavest o preteklosti je s sabo prinesla drugačno kolektivno identiteto, dojetanje časa in družbe ter posameznikove vloge v njej. Načelom novih režimov so praviloma najtesneje sledili tisti, ki so najbolj trpeli pod prejšnjo ureditvijo. Pri tem jih je vodila želja po poravnavi storjenih krivic in po prekinitvi s starim redom. Obsodba praks in vrednot starega režima pa je predstavljala enega od konstitutivnih aktov vzpostavitve novega reda (Connerton 2003: 7).

Nove elite so v teh nekonsolidiranih demokracijah skušale vplivati na kolektivni spomin z različnimi prijemi (Corcoran, 2002: 63). V prvi vrsti so spretno izkoristili sodobno erozijo zaupanja v zgodovino, ki je eden izmed osrednjih razlogov, da se danes na preteklost vse pogosteje gleda skozi prizmo aktualnih potreb in aktualnega ideološkega konteksta (Anderson 2001: 20). Avtoriteta uokvirjanja in interpretiranja preteklosti se je zato iz rok zgodovinarjev prenesla na kompleksno dinamiko oblikovanja javnega mnenja, kar je bilo najbolj očitno pri temah, o katerih v družbi ni bilo širšega konsenza in ki so postale temelj novih ideoloških delitev (Corcoran 2002: 63). V slovenski družbi so bile to večinoma teme, povezane z dogajanjem med drugo svetovno vojno.

4. Problematika kolektivnega spomina v Sloveniji

Stabilnost političnega sistema je eden izmed dejavnikov aktualnega družbenega konteksta, ki pomembno vpliva na to, ali je kolektivni spomin neke družbe inerten in stabilen, ali pa igra aktivno vlogo v javni sferi. V družbah, kjer ne prihaja do večjih političnih premikov, delitve v določenih ključnih točkah kolektivne zgodovine sčasoma izgubijo svoj politični naboj in vlogo vira ideoloških bojev, ki bi družbo razdvajali. Spomin na določene, običajno travmatične dogodke v teh družbah sicer preživi, vendar v spremenjeni obliki kot del političnega konsenza (Corcoran 2002: 53). Nasprotno se v času večjih družbenopolitičnih sprememb osrednje naracije o preteklosti pišejo na novo. Tovrstno dogajanje ustvarja znotraj družbe napetosti in konflikte, saj ni več naracije, ki bi lahko različne družbene skupine poenotila (Meinhof in Galasinski 2000: 325).

Povečano zanimanje za problem kolektivnega spomina je zato tesno povezano s kontekstom družbenih in političnih sprememb v vzhodni in srednji Evropi v zadnjih dvajsetih letih. Kot ugotavlja T. Kramberger (2001: 219), je odprava komunizma s seboj prinesla konec ideološke homogenosti, pozornost pa se je preusmerila na manjše, do tedaj podrejene skupnosti ter njihove identifikacijske procese. Med tranzicijo in po njej so se v javni sferi prvič začeli oglašati zatirani in utišani glasovi, ki so ponujali alternativne poglede na dotedanje razmere in določene pretekle dogodke (Wertsch 2002: 86). Pri nas so to bile večinoma žrtve medvojnega in povojnega nasilja ter njihovi sorodniki. Ustno izročilo teh skupin je produciralo drugačen pogled na preteklost, s poudarkom na drugih detajlih in drugačnim razumevanjem posameznih preteklih, zlasti travmatičnih dogodkov, ki so v veliki meri zaznamovali njihovo identiteto in njihov kolektivni spomin. Nadzor nad javno sfero, tekstovnimi viri in kreacijo uradne naracije o preteklosti je v tranzicijskih državah v času komunizma imela država, ki pa ni imela nadzora nad samim izvajanjem naracije, ki se je odvijala v zasebni sferi. Komunistična oblast je konstruirala in ohranjala uradno naracijo o preteklosti, ki je služila legitimiranju takratne oblasti. Prek te uradno konstruirane naracije se je aktualno oblast ter medvojno delovanje komunistov prikazovalo le iz pozitivnega zornega kota. Če parafraziram Wertscha (2002: 148), lahko rečem, da so se alternativni glasovi zaradi nadzora in zatiranja s strani države umaknili in ohranili v zasebni sferi, kjer so se konstruirale in ohranjale alternativne naracije o preteklosti. Te utišane skupine so začele med tranzicijo svoje videnje preteklosti vse glasneje izražati tudi v javni sferi. Vse večja tendenca po uradnem dokumentiranju zgodb teh skupin je odraz premika ravnovesja moči v družbi od storilcev k

žrtvam. Predstavlja pa tudi odraz poskusov kreiranja nove uradne zgodovine naroda in izgradnje novih nacionalnih identitet z inkorporacijo drugačnega pogleda na zgodovino.

Kot pravi Rüsen (2003: 26), družbo definirajo skupni zgodovinski simboli, ki označujejo teritorije politične pripadnosti. Ritualizirani spomini o medvojnem in povojnem dogajanju, ki so jih na mlajše generacije prenesli njihovi predniki, igrajo pomembno vlogo pri oblikovanju identitet različnih skupin v slovenski družbi. Vzrok za heterogenost kolektivnega spomina slovenske družbe predstavljajo številne nasilne epizode, do katerih je prišlo med drugo svetovno vojno in takoj po njenem koncu. Institucionalno oz. državno podprto nasilje se je močno vpisalo v kolektivni spomin slovenskega naroda in za seboj pustilo globoke rane, ki se tudi po šestih desetletjih nočejo zaceliti in delujejo kot temelj ideoloških delitev znotraj slovenske družbe. Ti travmatični dogodki so bili po koncu vojne praviloma potlačeni in zapisani pozabi, kar pa jih ni izbrisalo iz mentalne ekonomije družbe, kjer so šestdeset let vztrajali v polju nezavednega oz. neizrečenega. V primeru travmatičnih dogodkov iz preteklosti imajo tako storilci kot žrtve težave z definiranjem lastne zgodovinske identitete v okviru medgeneracijskega konteksta. Zgodovina, ki je eden izmed temeljev za izgradnjo identitete določene družbe, postane v tem primeru problematična in vir konfliktov ter delitev. Travmatični dogodki onemogočajo vzpostavljanje konsenza glede pomena preteklosti, ogrožajo pozitivno samopodobo posameznikov in legitimnost sistema norm družbe, ki naj bi ju generiral homogen kolektivni spomin, spodkopavajo veljavnost vrednot, ki držijo družbo skupaj in razdirajo koherentnost temeljne historične povezanosti med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo. S kvarjenjem pozitivne samopodobe članov družbe ogrožajo občutek pripadnosti, kar je vzrok za oblikovanje heterogenih kolektivnih spominov, saj posamezne skupine travmatične dogodke inkorporirajo v svoj kolektivni spomin na različne načine (Rüsen 2003: 16).

V Sloveniji potekajo nenehni boji za »pravilno« interpretacijo medvojnega in povojnega dogajanja, kot pravi M. Pušnik (2003: 297). Do sredine osemdesetih je temelj jugoslovanske in slovenske politične mitologije predstavljala druga svetovna vojna (boj in zmaga proti okupatorju). V času osamosvajanja se je mit o žrtvovanju partizanov za svobodo začel rušiti. V javnost so začele prihajati pripovedi o travmatičnih medvojnih in povojnih dogodkih, v katerih so bili udeleženi partizani, ki so skušale spremeniti dotedanje dožemanje dogajanja, povezanega z drugo svetovno vojno. Medvojno in predvsem povojno nasilje ter množični izvensodni poboji kolaborantov s strani zmagovalne strani so postali predmet instrumentalizacije preteklosti in temelj ideološke delitve. Sklicevanje na povojne poboje je pri nas pogosto uporabljeno za doseganje političnih ciljev predvsem s strani desno usmerjenih

strank in gibanj, ki trdijo, da naj bi levo usmerjena elita svojo vladavino po osamosvojitvi še vedno utemeljevala na izročilu boljševiske revolucije in z nadzorom medijev javnosti vsiljevala svojo resnico o preteklosti. Komuniste locirajo kot novega sovražnika znotraj same družbe, ki so kot tuja sila ljudi le s prisilo pripravili, da jim sledijo, in ki naj bi s svojo zmago v vojni zavrla demokratični povojni razvoj Slovenije. Zamenjavo elit po zadnjih parlamentarnih volitvah je desnica videla kot priložnost, da resnica o povojnem in medvojnem dogajanju, kot jo pojmujejo sami, dobi svoje mesto v zgodovini, kar naj bi združilo ideloško razcepljeno družbo. Vendar pa prizadevanja za revidiranje zgodovine in rehabilitacijo kolaborantov ideološke delitve le še dodatno poglobljajo, sklicevanje na v preteklosti storjene krivice pa je še vedno del strategije pridobivanja volilnih glasov.

5. Zgodovinski kontekst

Pred analizo medijskih tekstov bom na kratko predstavil zgodovinski kontekst dogajanja med drugo svetovno vojno na Slovenskem ter povzel javne razprave o tej temi z vidika politične instrumentalizacije medvojnega in povojnega dogajanja ter diskurza sprave.

5.1 Druga svetovna vojna na Slovenskem

Po kapitulaciji Jugoslavije 17. aprila 1941 (11 dni po napadu) je bilo slovensko ozemlje okupirano in razdeljeno na tri dele. Nemci so zasedli Gorenjsko, Štajersko, Koroško in severni del Dolenjske, Italijani so dobili Primorsko, večino Dolenjske in del Notranjske, Madžari pa so okupirali Prekmurje. Z razbitjem na več kot deset upravnih enot je bilo slovensko ozemlje med najboj razkosanimi okupiranimi območji v Evropi (Žnidarič 2007: 121). Dolgoročni načrt okupacijskih sil je bil razselitev ter potujčenje slovenskega naroda in njegov izbris iz evropskega etničnega zemljevida (Pirjevec 2007: 93). Predvsem Nemci so v skladu s Hitlerjevimi besedami »Naredite mi to deželo zopet nemško!« kmalu po okupaciji začeli z intenzivnim razseljevanjem in ponemčevanjem. V načrtu so imeli razselitev 260.000 prebivalcev, pri čemer pa so jih ovirali vojni dogodki. Kljub temu so do leta 1942 nasilno deportirali več kot 60.000 Slovencev, med katerimi je bilo največ intelektualcev (Pirjevec

2007: 93). Za večino slovenskega prebivalstva je okupacija pomenila začetek boja za obstanek.

Na okupacijo se je dotedanja politična elita odzvala zelo zadržano. Ob začetku vojne je bil na pobudo Slovenske ljudske stranke ustanovljen Narodni svet, ki je ljudi pozival, naj se ne upirajo okupatorju, saj bi takšno ravnanje povzročilo nepotrebne žrtve. Del liberalnega tabora, Krščanskih socialistov in Komunistična partija Slovenije (KPS) se s takšno politiko konzervativnega tabora niso strinjali, zato so na pobudo KPS 27. aprila v Ljubljani ustanovili protiimperialistično fronto (po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo se je organizacija preimenovala v Osvobodilno fronto), katere cilji so bili organizacija oboroženega upora proti okupatorskim silam, osvoboditev in združitve vseh Slovencev, povezovanje z jugoslovanskimi narodi in sodelovanje s Sovjetsko zvezo. Organizacija oboroženega odpora je bila skorajda izključno v domeni KPS, ki je bila takšnega načina delovanja vajena, saj je že pred vojno delovala v ilegali (Lešnik in Tomc 1995). Poleg nujnosti oboroženega odpora je predvsem KPS opozarjala na neustrezno politiko meščanskih strank in poudarjala tudi potrebo po spremembi dotedanjih nepravičnih družbenih razmer. Kot cilj so si zadali uvedbo družbene ureditve, kjer bodo delavci in kmetje postali lastniki zemlje in tovarn. To je v vrste OF privabilo veliko pripadnikov nižjih slojev (kmetov in delavcev), intelektualcev ter mladine, ki so si želeli pravičnejšo družbeno ureditev (Prunk 2004).

Kot menita D. Lešnik in Tomc (1995), je zaradi vse večjega vpliva KPS znotraj Osvobodilne fronte s sklicevanjem na nasilna revolucionarna dejanja posameznih partizanskih poveljnikov in odvzeme lastnine za potrebe partizanske vojske dotedanja elita začela prek medijev OF obtoževati, da povzroča nepotrebne žrtve med Slovenci ter da skuša izvesti stalinistično revolucijo, komuniste pa v medijih in prek letakov prikazovati kot najnižkotnejše zločince (glej priloge A, B in C na koncu naloge). Pri teh propagandnih naporih se jim je pridružila tudi katoliška cerkev, ki je s protikomunistično propagando skušala vplivati predvsem na kmečko mladino. Vzrok za takšno ravnanje je bil predvsem strah in prepričanje, da bi eventualna zmaga partizanov prinesla padec dotedanjega sistema, s čimer bi meščanska elita in cerkev izgubili vzode oblasti ter privilegije, ki so jih uživali pred vojno. Za zaščito lastnih interesov so bili pripravljene tudi sodelovati z okupatorjem. Nekatere politične stranke, ki so jim bila ideološko blizu načela nacizma in fašizma pa so v okupaciji videle tudi priložnost za prevzem oblasti v slogu NDH.² Katoliška cerkev je v Sloveniji že pred vojno agitirala proti komunizmu, pri čemer je sledila ideologiji papeža Pija IX., ki je v okrožnici z naslovom

² Neodvisna država Hrvatska (Nezavisna Država Hrvatska) je bila marionetna država nacistične Nemčije, ki je nastala na območju današnje Hrvaške po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije.

Divini redemptoris leta 1937 komunizem označil za »prvo zlo« (Hribar 2004). Cerkevno vodstvo je možnost revolucije ocenilo kot slabšo alternativo od okupacije (predvsem zaradi strahu pred izgubo lastnine in družbene moči), zato se je kljub številnim pozivom, naj se pridruži naporom Osvobodilne fronte, vodstvo cerkve odločilo za kolaboracijo. Mnogi duhovniki so med vojno ovajali upornike, propagirali vstop v fašistične organizacije in širili protikomunistično propagando, s čemer so pomembno prispevali k delitvi med obema nasprotnima taboroma (Repe 1988). Izjema so bili le primorski duhovniki, ki so zaradi svojih negativnih predvojnih izkušenj s fašizmom aktivno sodelovali z Osvobodilno fronto.

V pomladanski ofenzivi leta 1942 je vse številčnejše partizansko gibanje na območju Ljubljanske pokrajine osvobodilo precejšen del ozemlja. Kot odgovor so italijanske okupacijske oblasti na predlog Leona Rupnika ustanovile t.i. vaške straže. K rekrutiranju v vrste vaških straž so poleg propagandnih naporov (predvsem s strani cerkve) prispevale tudi neupravičene likvidacije in zaplembe lastnine, ki so jih izvajali nekateri pripadniki NOB (Repe 1995). Številni posamezniki pa so se vaškim stražam pridružili tudi iz bojazni, da bi jih v nasprotnem primeru italijanske oblasti odvedle v internacijo. Ob kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 je bilo v enotah vaških straž okoli 6000 mož (Repe 1995). Partizansko vodstvo je takrat pripadnike vaških straž pozvalo, naj se pridružijo OF oziroma naj se razorožijo. Za vse, ki niso storili hujših zločinov, pa so razglasili amnestijo. Na ta poziv se je odzvala le šestina vseh pripadnikov vaških straž, večina ostalih pa se jih je odločila za kolaboracijo z Nemci. Po kapitulaciji Italije se je partizansko gibanje številčno zelo okrepilo in razširilo tudi izven Ljubljanske pokrajine. Partizanske enote so v tem času osvobodile pretežni del Notranjske in Dolenjske ter velik del Primorske.

Po nemški zasedbi italijanskega območja se je SLS z nemškimi oblastmi dogovorila o oblikovanju Slovenske domobranske legije pod poveljstvom Leona Rupnika, ki naj bi delovala kot pomožna policijska enota (Repe 1988).

Do konca vojne je v domobranskem gibanju delovalo okoli 15.000, v partizanskem pa okoli 100.000 ljudi, kar je tudi pokazatelj, da je bila večina Slovencev bolj naklonjena načelom OF kot pa načelom, ki jih je zagovarjala stran, ki je sodelovala z okupatorjem. To široko podporo pa je KPS po vojni izkoristila tudi pri prevzemu oblasti.

Ob koncu vojne je slovenska partizanska vojska skupaj z Jugoslovansko armado in sovjetsko Rdečo armado osvobodila celotno slovensko etnično ozemlje. Razglašena je bila amnestija za vse sodelavce okupatorja (ki niso storili zločinov), ki je veljala do 15. januarja 1945, na katero pa ni bilo večjega odziva (Repe 1988). 5. maja 1945 je bila v Ajdovščini ustanovljena Narodna vlada Slovenije, ki jo je vodil sekretar CK KP Boris Kidrič. Tam so sklenili, da se bo

Slovenija skupaj s Primorsko vključija v federativno Jugoslavijo. Izbira lokacije je bila simbolična gesta, ki naj bi pripomogla pri pogajanjih z zavezniki glede priključitve Primorske k Jugoslaviji.

Večina domobrancev, okoli 6000 civilistov in vse politično vodstvo (tudi škof Rožman) je ob koncu vojne skupaj z umikajočo nemško vojsko in umikajočimi kvizlinškimi formacijami iz področja celotnega Balkana (četniki, ustaši, ljotičevci, nedičevci, vlasovci, kozaki, itd.) zbežalo v Avstrijo in Italijo (Repe 1995). Tiste domobrance, ki so se umaknili v Avstrijo, so kot kvizlinške enote britanske vojaške oblasti vrnile nazaj v Jugoslavijo. Po vrnitvi so bili razdeljeni v tri skupine. Skupino A, kjer je bila večina mladoletnikov (skoraj vsi so bili izpuščeni), skupino B za izročitev vojaškemu sodišču in skupino C za usmrtitev. Večina vrnjenih in zajetih domobrancev je brez sojenja po raznih krajih usmrtila OZNA, največ v Kočevskem Rogu. V celoti naj bi bilo po vojni usmrčenih 13.500 pripadnikov protipartizanskega tabora, med katerimi je bilo največ domobrancev (Repe 2005).

Usmrtitev domobrancev predstavlja eno izmed bolj tragičnih epizod druge svetovne vojne in novejšje zgodovine Slovencev. Globoko se je zarezala v del kolektivnega spomina slovenskega naroda in ostaja skupaj z medvojno kolaboracijo ključni predmet delitev med Slovenci tudi danes. Vendar pa je povojno nasilje v Sloveniji potrebno ocenjevati v luči medvojnega dogajanja, zlasti ključnih procesov, kot so okupacija, totalna vojna, kolaboracija, odpor in na delu slovenskega ozemlja tudi elementov državljske vojne.³ Druga svetovna vojna in z njo okupacija sta na slovensko ozemlje prinesli vzdušje nasilja, ki ga je od začetka zaznamovalo predvsem kruto ravnanje nemških in deloma tudi italijanskih okupacijskih oblasti s slovenskim civilnim prebivalstvom (fizično iztrebljanje določenih skupin ljudi, streljanje talcev, požiganje vasi in sumarični poboji prebivalstva, deportacija 15.000 domnevnih sodelavcev odporniškega gibanja v koncentracijska taborišča, mučenje in likvidacije priprtih osumljencev brez sodnih postopkov, itd.). Partizansko nasilje je izviral predvsem iz težnje po obračunu z okupatorji in njihovimi sodelavci (v glavnem kot odziv na nasilje nasprotne strani), bilo pa je tudi del revolucionarnih procesov, ki jih je komunistična partija začela izvajati že med vojno, kjer se je obračun s t.i. razrednimi nasprotniki, prekrival z obračunom s kolaboranti (Repe 2005; Mlakar 2004). Povojni obračuni so zajemali izvensodne poboje kolaborantov, obračun z nemško manjšino in revolucionarni obračun z nosilci predvojne ekonomske in politične moči (industrialci, veleposestniki, politiki, katoliška

³ Na slovenkih tleh iz mednarodnopravnega vidika sicer ne moremo govoriti o državljski vojni, saj so bili kolaboranti formalno del sil Osi (Bavcon 2007: 38).

cerkev). To dogajanje je potekalo v ozračju močne čustvene napetosti in propagandnih pozivov k očiščenju družbe ter ob še vedno zelo živem spominu na trpljenje, ki ga je povzročilo ravnanje okupatorjev in domačih izdajalcev (Repe 2005). Temelj političnega spora in posledično tudi državljskega spopada med Slovenci je bila politična nestrpnost, ki se je med vojno prelevila v globoko sovraštvo (to sovraštvo je zasejala predvsem kolaboracija in izdaja). Ta razkol je botroval temu, da po vojni ni bilo možnosti, da bi nasprotni strani dosegli kompromis (Mlakar 2004).

5.2 Javna obravnava medvojnega in povojnega dogajanja ter sprava

Travmatična vprašanja iz medvojnega in povojnega obdobja so se v slovenskem prostoru začela odpirati šele v sredini osemdesetih let, ko se je začel postopno širiti prostor javne razprave. Do takrat je v šolskih učbenikih, literaturi in množičnih medijih prevladovala črno-bela reprezentacija medvojnega in povojnega dogajanja. Povojni poboji so bili zamolčani, revolucionarno nasilje pa se je prikazovalo kot upravičeno. Leta 1975 je o povojnih pobojih prvi javno spregovoril pisatelj Edvard Kocbek. Javno se takrat na njegovo stran ni postavil nihče, čeprav so se mnogi z njegovim pisanjem strinjali. V osemdesetih letih se je razprava o povojnih pobojih odprla predvsem v povezavi z zahtevami po narodni spravi. Razpravo je leta 1984 sprožila sociologinja Spomenka Hribar s spisom *Krivda in greh*, v katerem je uvedla sam pojem sprava. V spisu je zapisala, da so se tudi domobranci borili za domovino in se zavzela za postavitev skupnega obeliska vsem padlim med drugo svetovno vojno. Na obelisku naj bi pisalo: »Umrli za domovino« (Hribar 1987). Njene teze so postale predmet številnih polemik. V časopisu *Delo* so njeno pisanje kritizirali še pred izidom, ostro pa se je odzval tudi del politike, borčevska organizacija in del javnosti. Besedilo je zaradi cenzure skupaj z zbornikom tako lahko izšlo šele leta 1987 (Repe 2004).

Spomladi 1990 je kolektivno predsedstvo Slovenije z izjavo priznalo odgovornost države za povojne poboje in se zavzelo za spravo. Slovenska škofovska konferenca je izjavo predsedstva pozdravila in se pozivu k spravi pridružila. Konstituiranje večstrankarske skupščine maja 1990 je njen predsednik France Bučar označil za konec državljske vojne (Repe 2005). Kot meni Repe (2004), so formalna spravna slovesnost 8. julija 1990 v Kočevskem Rogu, na kateri sta si simbolično podala roko sprave Milan Kučan in nadškof dr. Alojzij Šuštar, ter proces osamosvojitve ideološke boje, povezane s preteklostjo, za nekaj časa potisnili v ozadje.

Razprava o spravi se je po osamosvojitvi ponovno razvnela ob določanju praznikov. Praznik, posvečen Osvobodilni fronti, ki je bil preimenovan v Dan odpora proti okupatorju, je kljub številnim polemikam nazadnje ostal. Kljub takratnemu sicer s težavo doseženemu konsenzu pa so bila zatem vsa praznovanja, povezana z obeležitvami dogajanj med drugo svetovno vojno, predmet stalnih polemik in tudi bojkotov s strani posameznih (predvsem desnih) političnih strank (Repe 2005).

V letih 1997 in 1998 je nastalo več resolucij in deklaracij o narodni spravi, ki so jih napisale različne politične opcije, vendar konsenz o tem vprašanju ni bil dosežen. V letih 2001 in 2002 je javno razpravo po začasnem zatišju ponovno sprožil predlog zakona o vojnih grobiščih, ki naj bi izenačil vse, ki so umrli med drugo svetovno vojno in po njej. Sporen je bil zlasti napis, ki naj bi bil zapisan na spomenikih. Junija 2003 sprejeti zakon predvideva napis »Žrtvam vojne in povojnih usmrtitev«. Del javnosti in političnih strank pa je zagovarjal napis »Žrtvam vojne in revolucije«. Prvi spomenik žrtvam povojnih pobojev je bil oktobra 2004 odkrit v Teharjah, vendar ob njegovem odkritju ni bilo navzočih predstavnikov desne politične opcije in predstavnikov Nove slovenske zaveze (Repe 2005).

Po prehodu v večstrankarski sistem je postalo obdobje druge svetovne vojne in dogajanje neposredno po njej ena izmed osrednjih političnih tem, ki so jo politične stranke izrabljale za izgradnjo lastne prepoznavnosti, pridobivanje političnih točk in za mobilizacijo ter polarizacijo volilcev. Leva politična opcija (t.i. stranke kontinuitete) so se identificirale s partizanskim pogledom na preteklost, desno orientirane stranke (t.i. pomladne stranke) pa so zagovarjale domobranski pogled in se ob tem zavzele za rehabilitacijo domobranstva.

Prav preteklost je bila zato ena od osrednjih predvolilnih tem pred vsakimi parlamentarnimi volitvami. Kot pravi Repe (2005), so bile izjema volitve leta 2004, ko so se poskušale vse stranke polemikam v zvezi s preteklostjo izogibati. Kljub začasnemu zatišju pa so se takoj po volitvah polemike znova razvnele, predvsem v povezavi z organizacijo komemoracij, sprejemanjem vojnih zakonov, pobudami za rehabilitacijo procesa proti škofu Rožmanu, ovadbo Mitja Ribičiča ter v povezavi s predlogi za revizijo učbenikov zgodovine.

Pripadniki desne politične opcije so sicer že vse od začetka devetdesetih naslavljali pripombe tudi v povezavi z uradnim prikazovanjem polpretekle zgodovine. Najglasnejše med temi so bile pritožbe glede zasnove Enciklopedije Slovenije, kjer naj bi bila polpreteklost prikazana preveč enostransko. Ostrih kritik glede načina prikazovanja sodobne zgodovine je bila deležna tudi razstava »Slovenci v dvajsetem stoletju«, ki jo je pripravil Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani. Ta naj bi prikazovala zgolj eno stran preteklosti, zanemarjala pa naj bi medvojno izkušnjo protikomunističnega tabora. V odgovor na to razstavo je na pobudo

pisatelja Draga Jančarja nastala razstava z naslovom Temna stran meseca, ki se je osredotočala zlasti na povojno in medvojno nasilje patizanske strani. Repe (2004) pravi, da je njeno osnovno izhodišče bilo to, da je od konca vojne, ko je prišlo do revolucionarnega prevzema oblasti s strani komunistov, in vse do osamosvojitve v Sloveniji vladal totalitarni sistem. Kljub nenehnim pritiskom pa zgodovinarji ideološko in politično pogojenim zahtevam po reviziji zgodovine donedavno niso sledili.

6. Študija primera: medijsko poročanje o šestdeseti obletnici konca druge svetovne vojne

V tem delu naloge bom s pomočjo kritične diskurzivne analize medijskega poročanja, ki je spremljalo slovesnosti in komemoracije ob šestdeseti obletnici konca druge svetovne vojne, skušal ugotoviti, kakšen odnos zavzemajo posamezni časopisi oziroma časopisni prispevki do obdobja druge svetovne vojne, kakšne pomene pripisujejo preteklim dogodkom in samim komemoracijam ter iz katerih diskurzov so pri ustvarjanju teh tekstov njihovi avtorji izhajali. S tovrstno analizo sicer ne moremo ugotoviti, kakšen je dejanski učinek medijskih reprezentacij na bralce ter do kolikšne mere medijski teksti vplivajo na konstrukcijo oziroma ohranjanje specifičnih kolektivnih spominov, lahko pa ugotovimo, skozi prizmo katerih dominantnih diskurzov, ki vladajo v slovenski družbi, je obdobje druge svetovne vojne v posameznem tekstu predstavljeno ter na kakšen način se nasprotni diskurzi prek različnih medijskih tekstov borijo za legitimizacijo nasprotnih spominov na obdobje druge svetovne vojne.

Analiza poročanja zajema tri sklope, v katerih bom poskušal potrditi ali ovreči postavljene teze, ki pravijo, da medijske reprezentacije, slovenskim bralcem ponujajo različne podobe komemorativnih slovesnosti ob obletnici konca druge svetovne vojne, pri čemer jih vodi diskurzivni dispozitiv dveh politik v slovenskem prostoru ter da je medvojno in povojno dogajanje v medijskih prispevkih politično instrumentalizirano.

Uvodni del študije primera zajema analizo poročanja o večjih spominskih slovesnostih ob šestdeseti obletnici konca druge svetovne vojne, kjer sem se osredotočil na poročila in komentarje o osrednji državni slovesnosti ob dnevu upora proti okupatorju, ki se je odvijala na Mali gori, ter na prispevke o proslavi v Ajdovčini, na kateri so obeležili šestdeseto obletnico ustanovitve prve narodne vlade. Večina prispevkov o komemoracijah so poročila, ki

nam kljub temu, da jih uvrščamo med mnenjsko nevtralne zvrsti, omogočajo vpogled v odnos novinarja oziroma uredništva do obravnavane teme. Ta odnos se odraža predvsem pri izbiri naslovov in citatov izbranih govorcev, v selekciji in izpostavljanju določenih aspektov dogodka ter v načinu vrednotenja komemoriranih dogodkov.

V drugem delu bom analiziral komentarje, v katerih so avtorji kot osrednjo temo obravnavali dogajanje med drugo svetovno vojno. Ugotoviti bom poskušal, skozi prizmo katerega diskurza deluje posamezen tekst, pri čemer bom pozoren, na kakšen način so avtorji obravnavali obe nasprotni strani v vojni (partizane in domobrance), katere aspekte takratnega dogajanja so izpostavljali ter na kakšen način so ovrednotili pridobitve druge svetovne vojne. Zadnji sklop analize pa skuša ugotoviti, na kakšen način je ta del preteklosti aktualiziran z vidika politične instrumentalizacije različnih kolektivnih spominov na drugo svetovno vojno. Analiza medijskega poročanja zajema tekste, ki obravnavajo dogajanje med drugo svetovno vojno in komemoracije ob šestdeseti obletnici konca vojne, ki so bili objavljeni med 1. aprilom in 30. junijem 2005 v časopisu Delo s Sobotno prilogo in časopisu Dnevnik, ter prispevke, objavljene v istem obdobju v tednikih Mag, Mladina, Demokracija in Družina. Vzorec analize zajema 64 številčk časopisa Delo, 13 izdaj Sobotne priloge, 64 številčk časopisa Dnevnik, 13 številčk revije Mladina, 12 številčk revije Demokracija, 12 številčk revije Mag in 12 številčk revije Družina. Z vzorcem sem želel zajeti reprezentativno podobo slovenskega medijskega prostora, saj v skladu z zdravorazumskim pogledom v slovenski družbi te publikacije predstavljajo stališča tako levega kot desnega političnega pola.

Tabela1: Število analiziranih prispevkov po posameznih publikacijah.

Publikacija	Število analiziranih prispevkov
Delo	22
Sobotna priloga	9
Dnevnik	15
Mladina	15
Demokracija	12
Mag	6
Družina	14

6.1 Poročila in komentarji o komemoracijah

Mediji predstavljajo v slovenskem kulturnem prostoru enega izmed osrednjih polj, kjer se spopadata nasprotna diskurza o dogajanju med drugo svetovno vojno.

Pri zagovornikih novejšega diskurza o dogajanju med drugo svetovno vojno zasledimo različne strategije pri prizadevanjih za revidiranje kolektivnih spominov na takratno dogajanje. Med temi so opravičevanje kolaboracije, ki je prikazana kot »taktično« ravnanje, ter poskusi rehabilitacije kolaborantov, ki se jih prikazuje kot borce proti komunističnemu totalitarizmu. Partizansko gibanje se po drugi strani demonizira in nenehno povezuje s povojnimi poboji ter z izvedbo stalinistične revolucije. Za spopad naj bi bili krivi komunisti, ki so začeli državljansko vojno, kolaboratorji pa so bili v sodelovanje z okupatorjem prisiljeni, če so se hoteli upreti komunistični revoluciji

Starejši, donedavno dominantni diskurz pravi, da je bilo domobranstvo kolaboracija z okupatorjem, narodno osvoboditev pa je izbojevalo partizansko gibanje z bojem proti nacistični in fašistični okupaciji. Poudarja se predvsem pozitivne pridobitve druge svetovne vojne, med katerimi se izpostavlja doprinos partizanov pri zmagi zaveznikov, ohranitev obstoja in dostojanstva slovenskega naroda, ter pravičnejšo povojno družbeno ureditev. Kolaboracijo se obravnava kot neopravičljivo ravnanje in kot narodno izdajo.

V prispevkih, ki obravnavajo priprave na komemoracije ter odzive nanje, lahko zasledimo zelo različne reprezentacije in vrednotenja spominskih slovesnosti. V posameznih prispevkih so izpostavljeni različni vidike komemoracij, različno pa se vrednoti tudi pretekle dogodke, ki so jim komemoracije posvečene.

V pripevkih, ki komemoracije in dogajanje med drugo svetovno vojno prikazujejo iz pozitivnega gledišča, se pogosto poudarja, da moramo biti ponosni na vlogo, ki so jo med drugo svetovno vojno odigrali Slovenci, ter da moramo obletnico proslavljati kot zmagovalci. Poročilo s proslave ob šestdeseti letnici osvoboditve Ljubljane v časopisu Delo citira ljubljansko županjo Danico Simšič, ki v svojem govoru izrazi misel, da bi morali praznovati *»ponosno in z dvignjeno glavo«* (Borko 2005: 3). Podobno sporočilo lahko zasledimo v poročilu s proslave v Osilnici, kjer je povzet govor Milana Kučana, v katerem izjavi, da moramo biti Slovenci *»ponosni /.../ na svoj prispevek k skupni zmagi zaveznikov«* (Fajfar 2005b: 9). V komentarju o polemikah, ki so spremljale priprave na spominske slovesnosti, Jurij Gustinčič izpostavi, da Slovencem *»ne gre to stanje med zmagovalci. Ne ustreza naši nacionalni psihi«* (Gustinčič 2005: 21). Kot razlog za to navede pretekle ideološke motive, predvsem to, da del slovenske javnosti moti dejstvo, da so Osvobodilno fronto vodili

komunisti. Izpostavi tudi pomen osvobodilne fronte, ki ji je *»uspelo oblikovati edini do konca organiziran odpor proti fašizmu v srednji in zahodni Evropi«* (Gustinčič 2005: 21).

V številnih prispevkih lahko razberemo tudi negativen odnos do komemoracij dogajanja med drugo svetovno vojno. V komentarju Iva Žajdele lahko preberemo: *»Zadnja leta skoraj ni tedna, ko ne bi bilo borčevskih prireditev, na katerih veseljačijo in proslavljajo svoje zmage in blatijo svoje žrtve. Včasih se zdi, kot da bi bil pust skozi vse leto«* (2005c: 3). V istem prispevku avtor poudarja, da razlogov za praznovanje Slovenci sploh nimamo, pri čemer izpostavi povojne zločine, ki jih je zagrešila zmagovalna stran: *»V nekaterih državah so se dogajale takšne tragedije, da ni nobenega razloga za praznovanje. Med njimi je gotovo tudi Slovenija, pa čeprav bi nekateri še kar naprej radi proslavljali čas, ko so z množičnimi zločini prišli na oblast«* (Žajdela 2005c: 3). Zmagovalni strani se očita tudi izvedbo revolucije in povojni prevzem oblasti. V intervjuju za časopis Dnevnik Lojze Peterle v tej smeri izjavi: *»Revolucionarnih dejanj ne praznujem, ne morem jih praznovati, ker so bila storjena proti našemu narodu kot celoti«* (Kovačič in Roglič 2005: 30). Pogosto se poudarja, da je zmaga za Slovence pomenila zgolj zamenjavo enega totalitarnega režima z drugim: *»Za zahodno Evropo in večino drugega sveta je 9. maj 1945 nedvomno dan zmage in osvoboditve izpod nacističnega jarma, za srednji in vzhodni del Evrope pa pomeni začetek novega totalitarizma. Komunistični totalitarizem je takrat zamenjal nacističnega. Šestdeseta obletnica konca vojne je torej praznik za tiste, ki niso dobili komunizma, pri drugih gre le za zamenjavo enega kolektivnega nasilja z drugim«* (Berlec 2005c: 3). S proslavljanjem dneva vstaje proti okupatorju naj bi dejansko praznovali *»obletnico dneva, ko je slovenski komunist streljal na rojaka, ne okupatorja«* (Dežman 2005b: 11). Praznovanje obletnice konca druge svetovne vojne se prikazuje celo kot grožnja za obnovitev povojnega nasilja: *»Namesto, da bi se tega dogodka spominjali kot ves kulturni svet, so se nekateri trudili, da bi ustvarili stanje, kakršno je bilo neposredno po 9. maju 1945 /.../ pregledovali (so) svoje trofejne brzostrelke in razmišljali, ali jih ne bo treba spet uporabiti, ker razmere med Slovenci niso take, kot so si jih oni želeli«* (Granda 2005: 11). Proslavljanje šestdesete obletnice druge svetovne vojne naj bi *»tako kot proslavljanje leta 1995 /.../ izzvenelo v legitimiziranje revolucije in spregled demokratičnih vrednot«* (Puc 2005b: 26). Pogosti so tudi očitki, da naj bi s proslavljanjem tega za Slovence spornega obdobja promovirali napačno verzijo historičnega diskurza. Igor Krišnar se v članku z naslovom *»Pluralizem v gozdu«* v tej smeri sprašuje, *»čemu sploh prazniki, ki razdvajajo ljudi in potvarjajo slovensko zgodovino«* (Krišnar 2005a: 20).

6.1.1 Osrednja državna slovesnost ob dnevu upora proti okupatorju na Mali gori (27. 4. 2005)

Prispevki o osrednji državni slovesnosti ob dnevu upora proti okupatorju, ki se je odvijala na Mali gori, se v glavnem osredotočajo na slavnostni govor predsednika vlade Janeza Janše. Med negativnimi odzivi na govor najpogosteje zasledimo očitke, da je govor predstavljal očiten poskus revidiranja zgodovine. V prispevku časopisa Delo z naslovom »Janez Janša zbudil srd« (Babič 2005c: 2) lahko zasledimo izjavo opozicijskega poslanca Antona Ropa, v kateri govor Janeza Janše označi kot »nedostojen in slab poskus revidiranja zgodovine« (Babič 2005c: 2), samo proslavo pa kot »najslabšo od osamosvojitve naprej« (Babič 2005c: 2). V istem prispevku so navedeni tudi očitki ostalih članov opozicije, ki »govor ocenjujejo kot sramotnega za samostojno in demokratično evropsko državo« (Babič 2005c: 2). Janši se nadalje očita način, na katerega so bile v govoru prikazane vloge partizanov in domobrancev: »Prav opazno izstopajoče je, kako ne more govoriti o partizanstvu, ne da bi ga pri vsaki omembi povezoval z njegovimi zločini nad civilnim prebivalstvom. Tako nekako, kot je do pred dvajsetimi leti veljalo za domobranstvo, ko ga v javnosti niso omenjali, ne da bi obsojali njegove zločine nad civilnim prebivalstvom. V Janševi perspektivi, domobranstvo oziroma protipartizanska stran ni deležna takšne obravnave. Njeni zločini so omenjeni kvečjemu v kontekstu ekvilibriranja, češ obe strani sta zagrešili vrsto zločinov nad posamezniki, rojaki, ki se niso mogli braniti« (Lorenci 2005: 11). Negativno prikazovanje partizanskega gibanja je deležno kritike tudi v prispevku Marka Pečauerja, ko pravi, da »ne pomnimo proslave partizanskega boja, na kateri bi bilo na račun partizanstva izrečeno toliko kritike« (2005b: 1). Podobno mnenje zasledimo tudi v reviji Mladina, kjer je govor ocenjen kot »spretno napisan, vendar stoodstotno proti OFovski« (Aleksič 2005b: 14). Številnih kritik je bila deležna tudi sama izbira lokacije: »V ribniško hosto se je ljubilo romant le malokateremu konkretnemu udeležencu vojne z Nemci in Italijani« (Aleksič 2005b: 14).

V prispevkih, kjer je govor predsednika vlade ocenjen pozitivno, zasledimo strinjanje z izjavo, da je OF monopolizirala norodnoosvobodilni boj, ter razmišljanje, da je bil tokratni govor »bliže resnici« (Žajdela 2005e: 3), kakor slavnostni govori v prejšnjih letih. Pozitivno je ocenjena tudi izbira lokacije ter izpostavljanje pomena organizacije TIGR.⁴ »Ni naključje, da je zdajšnja vlada kot prva v šestdesetih letih izbrala Malo goro nad Ribnico za kraj

⁴ TIGR (poimenovanje je kratica za imena Trst, Istra, Gorica, Reka) je bila protifašistična organizacija, ki je od leta 1927 do leta 1941 delovala na Primorskem. Po začetku vojne se je večina njenih članov pridružila Osvobodilni fronti.

osrednje komemoracije. S tem je dala priznanje borcem prve protifašistične organizacije Tigr, katerih junaška dejanja so bila po vojni zamolčana, ker so kvarila mit o monopolu OF v boju proti okupatorju« (Volčanšek 2005: 12). Podobno meni tudi Igor Krišnar: »Janša se je spomnil, da so se na Mali gori nad Ribnico z italijanskimi okupatorji prvi spopadli pripadniki primorske domoljubne organizacije Tigr. Dogodek so v času komunizma zamolčali, tigrovce so celo preganjali, še po nedavni proslavi jih je podpredsednik SD Igor Lukšič označil za teroriste« (Krišnar 2005a: 20). Strinjanja je bilo deležno tudi zmanjševanje pomena partizanskega gibanja: »Omemba tigrovcev in slovenskih nepartizanskih sodelavcev zahodnih zaveznikov nam pove, da lahko znotraj upora proti okupatorju iščemo nove in nove uporniške junake« (Dežman 2005b: 11).

Izpostavljanje pomena organizacije Tigr in zmanjševanje pomena partizanskega odpora je z druge strani naletelo na številne kritike, saj naj bi šlo za neutemeljeno revidiranje zgodovine: »Proslava na Mali gori je bila že s svojo pojavnostjo poskus prevrednotenja zgodovine, še bolj izrecno pa z nastopom glavnega govornika, ki ni skrival, da skuša promovirati organizacijo Tigr – kot prvega upornika proti okupatorju in zgled slovenskega uporništva« (Pečauer 2005b: 1). Organizacijo Tigr naj bi se zlorabljalo za »opravičevanje kolaboracije in za zmanjševanje pomena OF« (Babič 2005c: 4). Nekateri avtorji izrazijo strinjanje z mnenjem Igorja Lukšiča in Janeza Stanovnika, ki Tigr označita za teroristično organizacijo. To sproži val ogorčenih odzivov z druge strani. V uvodniku revije Demokracija je citiran odziv Jožefa Jerovška, v katerem predsednika Zveze borcev Janeza Stanovnika označi za simpatizerja fašizma: »Zavedam se negativnih posledic te nezaslišane obsodbe tigrovcev za naše sosedske odnose in položaj manjšine v Italiji /.../ izjava g. Stanovnika, ki se ujema s pogledi mračnjaških sil v sosednji državi, ki niso razčistile s fašizmom, je namenjena miniranju priprav na spravna dejanja predsednikov treh sosednjih držav /.../ obžalujem, da se je g. Stanovniku zgodil sindrom generala Petaina in je 60 let po končani vojni začel odobravati stališča okupatorja« (Berlec 2005b: 3). V odzivih je Tigr obravnavan kot organizacija, ki naj bi »vedno pazila, da ne bi trpeli nedolžni« (Berlec 2005b: 3) in ki ji v nasprotju s partizanskim gibanjem ni šlo »za prevzem oblasti, ampak za preprečitev narodovega izginotja« (Berlec 2005b: 3). V enem ugovoru na izjave, da je bil Tigr teroristična organizacija, pa so kot teroristi označeni tudi partizani »Če so bili tigrovci teroristi, so to bili še toliko bolj partizani« (Krišnar 2005a: 20).

6.1.2 Slovesnost ob 60. obletnici ustanovitve narodne vlade v Ajdovščini (9. 5. 2005)

Veliko medijske pozornosti je bila zaradi številnih polemik v času priprav, nepodpore vlade in izjemno visokega števila prisotnih udeležencev proslave, deležna tudi slovesnost ob 60. obletnici ustanovitve narodne vlade v Ajdovščini.

V številnih pripevkah je bila omenjena neudeležba vladnih predstavnikov: *»Razen ministra za obrambo Karla Erjavca so drugi člani sedanje slovenske vlade ignorirali proslavo v Ajdovščini«* (Crnica 2005b: 1). Neudeležba vlade na slovesnosti je označena kot *»nerazumljiva«* (Soban 2005: 11), vladi pa se očita tudi ohranjanje ideoloških zamer: *»Ko Janševa vlada noče proslavljati obletnice prve partizanske vlade v Ajdovščini, je dovolj jasno pokazala, da postavlja ideološko zamero nad dostojanstvo osvobodilne zgodovine«* (Kolšek 2005: 2). V enem izmed prispevkov komentator revije Mladina celo pripomni, da je morda bolje, da *»je Janez Janša /.../ tokrat ostal doma /.../, saj bi mu že ob prvem pogledu na proslavni prostor koža morda trajno pordečela od besne alergije, šlo je namreč za parado partizanskega ponosa«* (Aleksič 2005b: 14). Vlado so doletele tudi kritike zaradi odločitve, da prireditve finančno ne bo podprla: *»Trenutna vlada prireditve ni finančno podprla, ker podhranjena ubožica za to ni našla denarja«* (Aleksič 2005b: 14). V večini prispevkov, ki so proslavo prikazovali v pozitivni luči, se je poudarjalo številčnost udeležbe: *»Na slovesnosti ob 60. obletnici ustanovitve slovenske narodne vlade skoraj 10.000 obiskovalcev. Že dobro uro pred napovedano slovesnostjo je bil trg, ki sprejme do sedem tisoč ljudi, nabit skoraj do zadnjega kotička«* (Alič 2005b: 3). Množična udeležba in razpoloženje na proslavi naj bi bila *»očiten odgovor na polemike, ki so v minulih dneh spremljale priprave nanjo«* (Crnica 2005b: 1). Citirani so bili tudi nastopi slavnostnih govornikov, predvsem govor ajdovskega župana Marjana Poljšaka, ki je ustanovitev ajdovske vlade označil kot *»dogodek izjemnega pomena, ki je dal Italiji brezkompromisno vedeti, da je Primorska slovensko ozemlje«* (Aleksič 2005b: 14).

Proslava in slavnostni govori pa so naleteli tudi na negativne odzive: *»Na sami proslavi je bilo morda še najbolj pomenljivo (in tudi pomilovanja vredno) besnenje nekaterih udeležencev proslave, ker naj bi bila sedanja vlada ignorirala omenjeno slovesnost«* (Blažič 2005a: 8). Posmeha pa so bili deleženi tudi nekateri udeleženci proslave: *»Najbolj komični prizor so prikazovali posnetki slavja ob obletnici ustanovitve Kidričeve vlade iz Ajdovščine. Veljaki LDS, Tone Rop, Jelko Kacin in Marko Pavliha so s partizanskimi čepicami še najbolj spominjali na Titove pionirje, ki se gredo v zrelih letih spet otroške bitke med »Nemci in partizani«. Tokrat med dobro LDS in slabo SDS«* (Nežmah 2005b: 22). Proslava je bila

označena tudi kot »zavajanje Primorcev« (Blažič 2005a: 8), z nekritičnim slavljenjem prve slovenske vlade pa naj bi bil »narejen korak nazaj« (Puc 2005b: 26).

V pripevkih o ajdovski proslavi je bilo precej pozornosti posvečeno tudi razpravam o zgodovinskem pomenu Kidričeve vlade. Številni pripevki so poudarjali, da ajdovska vlada sploh »ni bila prva slovenska vlada« (Blažič 2005a: 8). Na Primorskem naj bi pod oblastjo Kidričeve vlade »gospodovala zmeda in brezpravje« (Volčanšek 2005: 12), kar naj bi kasneje škodovalo pri pogajanjih in »odločanju o pripadnosti celotne Primorske Jugoslaviji« (Volčanšek 2005: 12). Namen ajdovske vlade naj bi bil »predvsem prevzem oblasti s strani Komunistične partije, ki ga je načrtovala že od samega začetka NOB« (Volčanšek 2005: 12). Vlada je označena kot »izraz totalitarnega pojmovanja oblasti« (Kovač in Roglič 2005: 30), »orodje v rokah komunistične partije« (Kovač in Roglič 2005: 30) in kot »izvajalec nasilnega porazdeljevanja politične moči in lastnine« (Kovač in Roglič 2005: 30). Ajdovski vladi se očita tudi vpletenost v poveljne poboje: »Vlada je bila ob poveljnih pobjih bodisi marioneta v rokah KP, bodisi je zanje kot suverena oblast nosila del odgovornosti« (Volčanšek 2005: 12). V svojem komentarju se Bernard Nežmah sprašuje: »Ali taki oblasti, ki revanšistično pobije za celo mesto svojih nekdanjih nasprotnikov, lahko rečemo vlada?« (2005b: 22). Metod Brlec pa izpostavi, da so bili: »V tej t.i. prvi slovenski vladi /.../ ljudje, ki so bili soodgovorni za številne zločine v času med drugo svetovno vojno in po njej« (2005a: 3).

Številni avtorji so tovrstnim navedbam v svojih prispevkih ugovarjali: »Trditev /.../, da je ajdovska vlada kolektivno odgovorna za poveljne poboje je /.../ čisti nesmisel« (Soban 2005: 11). Ustanovitev vlade je označena kot »dogodek izjemnega simbolnega pomena« (Soban 2005: 11), saj je s tem »nova oblast povedala Italiji in vsem svetu, da je Primorska slovensko narodno ozemlje ter da pripada slovenski državi« (Crnica 2005a: 3).

6.1.3 Diskusija

Komemoracije so pomemben element ohranjanja in oblikovanja kolektivnih spominov v posameznih družbah. Predstavljajo priložnost tako za potrditev določenega pogleda na preteklost kot tudi za ponovno ovrednotenje in pogajanja glede pomena komemoriranih dogodkov. Južnič (1993: 271) dodaja, da obenem prispevajo tudi k ohranjanju narodne identitete in predstavljajo priložnost za njeno redefinicijo.

Vse pomembnejši del tega procesa so dandanes množični mediji, ki prek specifičnega načina reprezentacije določajo simbolni pomen komemoriranega dogodka in vplivajo, na kakšen način bralci posameznega medija te dogodke inkorporirajo v svoj kolektivni spomin. Prek oživljanja spominov na sporno dogajanje vplivajo predvsem na kolektivni spomin mlajših generacij, ki za razliko od predhodnih niso bile neposredno vpletene v to dogajanje (Corcoran 2002: 59).

Za analizirane tekste, ki obravnavajo komemorativne slovesnosti, lahko rečem, da izhajajo iz dveh, prevladujočih diskurzov o preteklosti, saj kljub temu, da se nanšajo na iste dogodke, te reprezentirajo na različne načine.

V tekstih, ki komemorativne slovesnosti obravnavajo z vidika novega diskurza o preteklosti, se odraža nestrinjanje dela slovenske družbe z donedavno prevladujočim pogledom na preteklost. Ti prispevki predstavljajo poskuse pogajanja za spremembo pomena preteklih dogodkov in s tem kolektivnega spomina na takratno dogajanje. Avtorji v teh tekstih poudarjajo, da Slovenci nimamo razlogov za proslavljanje, ker je po vojni prišlo do revolucije in uvedbe totalitarnega režima, zelo pogosto pa se omenja tudi povojne izvensodne poboje. Praznovanje konca druge svetovne vojne se prikazuje kot legitimiziranje revolucije in odpoved demokratičnim vrednotam. Pohvale je deležen način obravnave slovesnosti in medvojnega dogajanja s strani nove desne vlade, predvsem govor predsednika vlade Janez Janše s proslave na Mali gori, ki naj bi bil s kritičnim obravnavanjem partizanskega gibanja bliže resnici kot govori v prejšnjih letih. Strinjanje je izraženo tudi glede izpostavljanja pomena organizacije Tigr ter zmanjševanja pomena partizanskega gibanja. Proslava v Ajdovščini je označena kot »zavajanje Primorcev«, kritično pa je obravnavana tudi ajdovska vlada, ki se ji očita vpletenost v povojne poboje in nasilen prevzem oblasti. Na ta način so komemoracije obravnavane v analiziranih prispevkih iz revij *Mag*, *Družina* in *Demokracija* ter predvsem v komentarjih (Bernarda Nežmaha) v *Mladini*. V *Delu*, *Sobotni prilogi* in *Dnevniku* se ta način obravnave komemoracij pojavlja zgolj v manjšem obsegu, v posameznih citatih in v intervjujih.

Teksti, ki izhajajo iz doslej prevladujočega, starejšega diskurza o preteklosti, se pri obravnavi komemoracij osredotočajo na druge aspekte. Poudarja se, da smo bili Slovenci v drugi svetovni vojni na strani zmagovalcev ter da moramo biti na to dejstvo ponosni in obletnico »praznovati z dvignjeno glavo«. Povojni prevzem oblasti, izvensodni poboji in ostali negativni vidiki dogajanja med drugo svetovno vojno pa so omenjeni le izjemoma. Zelo kritični so odzivi na govor Janeza Janše, ki se mu očita izenačevanje partizanov in domobrancev, preveč negativno obravnavo partizanskega gibanja ter neupravičeno povečevanje organizacije Tigr. Prispevki o proslavi v Ajdovščini poudarjajo visoko število udeležencev, kar naj bi bilo odgovor na poskuse prevrednotenja pomena preteklosti. Več pripevkov citira govore, ki izpostavljajo pomembnost Kidričeve vlade in v katerih govorce kritizirajo aktualno vlado zaradi njene neudeležbe na proslavi in zato, ker finančno ni podprla prireditve. S tega vidika so komemoracije obravnavane predvsem v časopisu Delo, Sobotni Prilogi, Dnevniku in reviji Mladina, niti v enem primeru pa tovrstne obravnave komemoracij ne zasledimo v revijah Mag, Družina in Demokracija.

6.2 Reprezentacije druge svetovne vojne v medijskih tekstih: dva diskurza

Različne obravnave v analiziranih tekstih je deležno tudi dogajanje med drugo svetovno vojno. Del besedil, ki izhajajo iz starejšega diskurza o preteklosti, obravnava partizansko gibanje izključno v pozitivni luči. Partizane se prikazuje kot domoljube, »ki jih je med okupacijo združila ljubezen do domovine« (Einspieler 2005: 3). S svojim ravnanjem naj bi pokazali »veliko poguma in pokončnosti« (Einspieler 2005: 3), upor proti okupatorju pa je označen tudi kot »moralna dolžnost« (Fajfar 2005b: 9). Pogosto je izraženo tudi mnenje, da moramo biti danes na upornike in uporniško gibanje ponosni: »Ljudi, ki so si prvi upali dvigniti in reči fašizmu in nacizmu ne, je treba spoštovati in ceniti« (Stojanov 2005: 1). Njihov upor je predstavljen tudi kot »temelj slovenske državnosti« (Močnik 2005: 21). Nasprotna stran (sodelavci okupatorja) je v tem segmentu v analiziranih besedilih reprezentirana na negativen način. Sodelovanje z okupatorjem je označeno kot neopravičljivo dejanje, kar ponazarja naslov komentarja v Delu: »Za bkolaboracijo ni opravičila« (Fajfar 2005b: 9). Poudarja se, da na kolaboracijo danes ne moremo biti ponosni in je ne smemo opravičevati: »V času vojne so se dogajala tudi dejanja, na katera ne moremo biti ponosni. Eno takih je kolaboracija, politično in vojaško sodelovanje z okupatorji, za katero ni in ne more biti opravičila« (Fajfar 2005b: 9). Zagovornikom kolaboracije se očita, da se »za

kolaboracijo in hudodelstva v njenem imenu vse doslej ni opravičil nihče in njenih dejanj ni doslej nihče obžaloval» (Fajfar 2005b: 9). Večkrat so tudi izpostavljene vloge, ki sta jih nasprotni strani igrali med vojno: *»Narodnoosvobodilnega boja ni mogoče ločiti od boja proti fašizmu: narodno osvoboditev sta izbojevala Osvobodilna fronta in partizansko gibanje, domobranstvo je kolaboracija z okupatorjem in nacifašizmom*« (Močnik 2005: 21). Poudarja se tudi, da se je takrat pravilno odločila partizanska stran: *»Prav so imeli partizani in ne domobranci. V osnovi ni dvoma, kdo je bil takrat patriot in kdo kolaborant*« (Močnik 2005: 21).

V prispevkih, ki dogajanje med drugo svetovno vojno prikazujejo z gledišča novejšega diskurza o polpreteklosti, se večkrat izpostavlja vpletenost partizanov v izvedbo revolucije in povojne poboje. Partizani naj bi z uporom proti okupatorju pod vodstvom komunistične partije škodili interesom Slovencev, predvsem pri pogajanjih o delitvi ozemlja ob koncu vojne: *»Če ne bi bili partizani komunistična vojska, ki je delovala v korist revolucije (pobijanja, zapiranja, diktatura), bi lahko v tistih razmeroma ugodnih povojnih okoliščinah, ko sta tako Avstrija kot Italija veljali za zaveznici nacifašizma, pridobili še kaj drugega kot samo Primorsko*« (Žajdela 2005b: 19). Pomen partizanskega upora se relativizira in izpostavlja tudi druge uporniške skupine: *»Partizansko gibanje pod komunističnim vodstvom (se) ne more predstavljati kot edini upor. Ob tigrovcih velja med prvimi borci proti nacifašizmu omeniti vsaj še slovenske sodelavce angleške obveščevalne službe*« (Dežman 2005b: 11). Tisti, ki so se med vojno odločili za sodelovanje z okupatorjem, so prikazani v pozitivni luči. S kolaboracijo naj bi se namreč izognili nepotrebnim žrtvam: *»Medtem, ko je hotela demokratska večina varovati slovenska življenja in se okupatorju upreti šele takrat, ko bi tak upor prispeval k zavezniški zmagi, je imelo vodstvo KPS za svoj cilj izrabiti okupacijo za revolucijo in tako priti na oblast*« (Štefančič 2005c: 11). Kolaboratorje pa se skuša prikazati tudi kot dejanske upornike in zmagovalce: *»Pa vendar so uporniki zmagali, spet veljajo zapovedi stare vesti, spoštuje se zasebna lastnina, kmetstvo je kulturni temelj nacije, vera je svobodna*« (Dežman 2005b: 11). Pišejo tudi, da vojaška zmaga partizanov *»še ne pomeni moralne zmage*« (Blažič 2005c: 8). Problematizira se tudi označevanje simpatizerjev okupatorja, in sicer s terminom kolaboranti, saj naj bi bilo *»v Sloveniji /.../ nemogoče govoriti o čisti formi kolaboracije*« (Žajdela 2005b: 19). Njihovo ravnanje je bilo, kot se v izjavi za revijo Mladina izrazi Anton Drobnič,⁵ zgolj *»taktična klaboracija*« (Aleksič 2005e: 49), ker *»v resnici niso /.../ nikoli prisegli zvestobe okupatorju, temveč svojim slovenskim poveljnikom*

⁵ Član Nove slovenske zaveze, nekdanji domobranec in državni tožilec.

in svobodni domovini v svobodni Evropi, in sicer v bran komunističnemu revolucionarnemu nasilju» (Aelksič 2005e: 49). Njihov boj je označen kot protikomunistični boj, v katerega so bili prisiljeni »v slovenskih medvojnih razmerah, ko so komunisti sistematično izrabljali uporništvu proti okupatorju za brezobzirno brutalno komunistično revolucijo oziroma morijo (4.000 Slovencev so umorili med vojno!), s čimer so napadene in ogrožene prisilili, da se branijo, s čimer so se posledično morali nasloniti tudi na okupatorja, da so si zavarovali hrbet« (Žajdela 2005b: 19). Sodelovanje z okupatorjem se poskuša prikazati kot samoobrambno dejanje: »Ali je smoobramba nujno tudi izdajstvo. So mar slovenski domobranci v resnici sodelovali z nemškim okupatorjem? Bili so pač vojaki, ki so branili svoj dom pred komunističnim terorjem, ki je bil pogosto hujši od fašističnega« (Aleksič 2005e: 49). Boj domobrancev se prikazuje kot pravičen, saj so se, kot izjavi eden izmed govornikov na žalni slovesnosti na Teharjah, »borili za svobodno Slovenijo in za vrednote, ki so jih dobili od svojih poštenih vernih mater« (Aleskič 2005e: 49). Domobranci so predstavljeni kot: »pošteni domoljubni fantje« (Aleksič 2005e: 49), ki so se uprli delovanju komunistov. Takšno ravnanje naj bi izkazovalo njihovo modrost in daljnovidnost: »V času, ko so mnogi veliki narodi nasedali komunistični propagandi, so naši predniki – oprti na jasen nauk katoliške Cerkve, pa tudi z globokim poznanjem marksistične zmote – zavrnilo to ideologijo, najprej v teoriji, potem pa so se njegovemu nasilju tudi uprli. To postavlja naš narod med tiste redke narode, ki so od vsega pričetka in enako dosledno zavrnilo tako nacinalsocializem in fašizem kot komunizem« (Kremžar 2005: 11). V številnih besedilih je odgovornost za kolaboracijo pripisana le nasilnemu ravnanju komunistov: »Danes je namreč (tudi s pomočjo obsežne literature) lahko vsakomur kristalno jasno, kaj se je med vojno dogajalo na Slovenskem: da so žrtve povojnih pomorov žrtve revolucionarnega nasilja – tako kot že vse medvojne žrtve partizanov in revolucije – in da tisto, kar nekdo imenuje z besedo kolaboracija, z njimi ni imelo veliko skupnega. Za kolaboracijo, kolikor je je seveda sploh bilo, nosi odgovornost tisti, ki je del naroda prisilil v tako rekoč nemogoče razmere samoobrambe pred revolucionarnim nasiljem v razmerah okupacije« (Žajdela 2005e: 3). Komunistična partija naj bi s svojim »terorjem sprožila upravičeno samoobrambo. Iz strahu pred partizanskim nasiljem so se pričele organizirati vaške straže, pozneje pa domobranci, slovenska narodna vojska« (Kremžar 2005: 11). Pozitivno pa se ocenjuje tudi vojaško udejstvovanje sodelavcev okupatorja, saj naj bi »domobranci na vojaškem polju svojo nalogo dobro izpolnili«, kot zapišejo (Kremžar 2005: 11).

V tem sklopu besedil je kritično obravnavan tudi sam konec vojne, kjer se izpostavlja predvsem povojne poboje in revolucionarni prevzem oblasti. V članku z naslovom

»Zlorabljeni dan zmage« lahko preberemo, da so ob koncu vojne »po množičnem pomoru domobrancev in civilistov /.../ sledili montirani sodni procesi, zaplembe in udbovsko zastraševanje. Tako smo Slovenci dočakali osvoboditev izpod totalitarizma šele s prvimi povojnimi demokratičnimi volitvami leta 1990, čeprav so ostanki totalitarizma v Sloveniji še danes navzoči« (Blažič 2005b: 11). V številnih besedilih zasledimo mnenja, da konec vojne za Slovence ni pomenil osvoboditve, saj naj bi prinesel zgolj novo obliko totalitarizma: »Konec druge svetovne vojne tako za Slovence, kot za druge vzhodnoevropske narode ni prinesel samo osvoboditve, ampak novo trpljenje« (Berlec 2005c: 3). Podobno meni tudi komentator revije Družina: »Prehod izpod totalitarnega nacizma pod železni oklep prav tako totalitarnega komunizma, še ne pomeni svobode in zato ne zasluži izraza osvoboditev« (Kremžar 2005: 11). Za del Slovencev naj bi, »kar se je zgodilo maja 1945 res bila osvoboditev. Morda deset ali pa celo dvajset odstotkov Slovencev je takrat res tako čutilo. Za večino pa dogajanje med vojno in po njej nikakor ni pomenilo osvoboditve« (Žajdela 2005c: 3). V besedilih, ki zavzemajo negativno gledišče na pridobitve druge svetovne vojne, se pogosto omenja tudi žrtve medvojnega in povojnega nasilja. Krivdo za visoko število žrtev se večinoma pripisuje komunistom: »Dogajanje med drugo svetovno vojno (je) zahtevalo okoli 90.000 slovenskih življenj, od tega jih gre vsaj polovica na rovaš revolucije« (Žajdela 2005b: 19). Vzrok za to naj bi bil v načinu organizacije odpora, »ki je bil podrejen komunističnemu projektu boljševidne revolucije« (Žajdela 2005c: 3), zaradi česar je »bilo žrtev – od padlih partizanov, talcev, tudi taboriščnikov, in seveda žrtev revolucije – mnogo preveč« (Žajdela 2005c: 3). Komunistični partiji se tudi očita, da je med vojno »monopolizirala odpor proti okupatorju znotraj OF« (Krišnar 2005a: 20). Delovanje komunistov je označeno kot »napad na enotnost, enakost in svobodo Slovencev« (Puc 2005c: 20). Komentator revije Družina meni, da je »prav, da v partizanskem gibanju problematiziramo zlorabo njegovih uporniških, narodnoosvobodilnih motivov v korist boljševidnega projekta« (Dežman 2005b: 11). Poudarja se, da je »komunistična partija sklenila, da izrabi nesrečo vojne in sovražne okupacije za pričetek revolucije, da bo tako dosegla na ozemlju nekdanje Jugoslavije popolno oblast« (Kremžar 2005: 11). Povojne razmere v Sloveniji naj bi bile bistveno drugačne: »Če komunisti odpora ne bi instrumentalizirali za revolucije, kar je pomenilo, da so pobijali oni in okupator« (Žajdela 2005c: 3) V razpravah o povojnem prevzemu oblasti se izpostavlja predvsem izvensodne poboje sodelavcev okupatorja: »Več kot 10.000 pomorjenih Slovencev, na stotine skritih grobišč, v katerih je zagrebenih več deset tisoč žrtev posebnih partizanskih enot. Kakšna država pa je bila Titova Jugoslavija, v kateri so pobijali ljudi kot zajce? V kateri svojcem pobitih niso izročili niti trupel niti jim povedali, kje so njihovi grobovi. V kateri so

pobite ljudi metali v jame in jih zagrebli kot smeti. Začetek vladavine komunističnega režima je bil bestialni teror, ne pa človeška civilizacija. To so facta bruta, neizpodbitno zgodovinsko dejstvo, ki ga potrjujejo množični skriti grobovi» (Nežmah 2005d: 20). Konec vojne zaradi prevzema oblasti s strani komunistov zato ni pomenil osvoboditve: »Le kakšna osvoboditev je to, če temelji na množičnih pobojih nemočnih ljudi, ki jim ni primere v povojni Evropi, če oblast sistematično zaplenja zasebno lastnino, če sodno preganja na tisoče drugače mislečih, če dosledno zatre vsako politično in mnenjsko svobodo, če vlada z vsesplošnim strahom Udbe, če razvija takšno gospodarstvo, ki nima perspektive« (Žajdela 2005b: 19). Komunistem nakateri avtorji izenačujejo z nacizmom in fašizmom: »Med drugo svetovno vojno so Slovence hkrati stiskali trije totalitarizmi: nacizem, fašizem in komunizem, kar se ni dogajalo z nobenim drugim narodom v Evropi« (Kremžar 2005: 11). Ti trije totalitarizmi naj bi bili »vsi enaki« (Kovač in Roglič 2005: 30). Omenja se tudi, da smo »v Sloveniji /.../ takoj po koncu vojne znova dobili koncentracijska taborišča, tokrat komunistična« (Berlec 2005c: 3), glede katerih isti avtor zapiše, da so jih komunisti »podedovali od nacističnih okupatorjev« (Berlec 2005d: 3).

V delu analiziranih besedilih lahko po drugi strani zasledimo pozitivno obravnavo medvojne vloge komunistične partije, predvsem njeno udejstvovanje v narodnoosvobodilnem boju. Izpostavljeno je, da so komunisti pomembno prispevali k uspešnosti narodnoosvobodilnega boja, ki bi brez sodelovanja komunistov »izgubil veliko moči« (Lorenci 2005: 11). Preberemo lahko tudi, da je bil »uspeh narodnoosvobodilnega boja /.../ odvisen tudi od organizacijske strukture, ki so jo na terenu že imeli vzpostavljeno komunisti« (Trampuš 2005: 22). Tudi povojni prevzem oblasti, ki ga nekateri očitajo komunistom, »ne izniči pozitivnega dejstva, da so se komunisti borili proti okupatorju« (Lorenci 2005: 11). Zasledimo tudi pozitivno vrednotenje njihove politike ter kritiko politike meščanskih strank: »Le politika, ki je postavila pod vprašaj svetovni kapitalistični sistem, je lahko med drugo svetovno vojno ubranila slovenski narod. Buržoazna politika je peljala v kolaboracijo« (Močnik 2005: 21). Večkrat je izraženo tudi nasprotovanje izenačevanju komunizma in nacifašizma: »Ena največjih prevar za javno meneje je krilatica o treh povsem enakih totalitarizmih« (Crnica 2005b: 1), ter izenačevanju kolaborantov in partizanov: »Tistim, ki spreminjajo zgodovinska dejstva in poskušajo izenačiti kolaboracijo z NOB, to ne bo nikoli uspelo« (Einspieler 2005: 3), »domobrance lahko obžalujemo, v marsičem so bili tragične figure, vendar jih ni mogoče enačiti s partizani« (Lorenci 2005: 11).

6.2.1 Diskusija

Osnovo vednosti o dogajanju med drugo svetovno vojno predstavljajo danes za večji del Slovencev prav medijske in druge kulturne reprezentacije, ki igrajo pomembno vlogo pri definiranju pomenov preteklih dogodkov. Delujejo kot filter, ki selektivno ureja preteklost na specifične načine, s pripisovanjem pomenov preteklim dogodkom pa vplivajo na to, da te dogodke sploh dojemamo kot relevantne. Preteklost vedno obkrožajo različni dikurzi, ki zavzemajo drugačen pogled na isto dogajanje. V ospredje postavljajo zgolj določene aspekte preteklega dogajanja, medtem ko ostanejo ostali zamolčani.

Analiza zbranih prispevkov pokaže, da je poročanje o dogajanju med drugo svetovno vojno ujeta v okvir dveh nasprotnih diskurzov o preteklosti. Neskladnot pogledov je opazna predvsem pri prikazovanju medvojne vloge slovenskih upornikov in sodelavcev okupatorja ter v načinu, na katerega je obravnavana Komunistična partija.

Prispevki, ki črpajo iz novejšega diskurza o polpreteklosti, poudarjajo, da so komunisti med okupacijo začeli državljansko vojno, pravi domoljubi pa so se komunistični revoluciji uprli. Pri tem se izkorišča stereotip o komunizmu kot največjem zlu, ki se je na zahodu oblikoval v času hladne vojne (Stanovnik 2007: 13). Zlom komunizma v Evropi se uporablja za justifikacijo medvojnega ravnanja kolaborantov, ki naj bi v svoji modrosti že takrat uvideli zmoto komunizma in njegov neizbežen propad. Sam konec vojne je iz vidika komunističnega prevzema oblasti obravnavan kot zamenjava enega totalitarizma z drugim. S poudarjanjem protikomunizma pa se skuša racionalizirati takratno odločitev za kolaboracijo, ki je prikazana kot samoobrambno dejanje in boj za demokratično in svobodno Evropo, v katerega je bila domobranska stran prisiljena, vso odgovornost za kolaboracijo pa se pripisuje komunističnemu terorju. Kolaboracija je obravnavana kot neuspehi boj za interese slovenskega naroda (Luthar in Luthar 2007: 54), takratno politiko, tudi skrajno klerikalno desnico in odkrite simpatizerje nacifašizma, pa se prikazuje kot borci za demokratične vrednote, ki so se uprli totalitarizmu komunizma. Komunistično partijo se obtožuje, da je meščanski in klerikalni strani onemogočila izvedbo upora, ne omenja pa se, da je večina meščanskih politikov ter cerkvenih veljakov pričakala okupatorje z odprtimi rokami in jim takoj po okupaciji obljubila svojo lojalnost. Ob tem se nekateri avtorji protislovno sprašujejo, ali je bil upor proti okupatorju zaradi številnih žrtev sploh smiseln. Pogosto uporabljena strategija je tudi demonizacija in kriminalizacija partizanskega gibanja, ki se ga prikazuje zgolj z vidika medvojne nasilja nad civilnim prebivalstvom, povojnih pobojev

domobrancev ter sodelovanja pri izvedbi revolucije. Predvsem pri nenehnem poudarjanju poveljnih pobojev ter preštevanju domobrskih žrtev gre, kot menita O. Luthar in B. Luthar (2007: 56), za načrtno konstrukcijo nacionalne travme ter za poskus premeščanja vloge žrtve in storilca, opravičilo za tovrstno prepisovanje preteklosti pa se locira v molku o poveljnih pobojih v času komunizma. Medvojno in poveljno dogajanje je v revijah *Mag*, *Družina* in *Demokracija* obravnava izključno z vidika novejšega diskurza, v *Mladini*, *Delu*, *Sobotni Prilogi* in *Dnevniku* pa se ta diskurz pojavlja zgolj v prispevkih posameznih avtorjev (npr. Bernard Nežmah v *Mladini*) in v posamičnih citatih.

Prispevki, ki izhajajo iz starejšega diskurza o preteklosti, prikazujejo partizane kot pogumne domoljube, ki so upor proti okupatorju razumeli kot svojo moralno dolžnost, takratni razvoj dogodkov pa naj bi pokazal, da je bila njihova odločitev, da se okupatorju uprejo, pravilna. Poudarja se tudi, da je bil upor legitimen, saj je šlo za boj za preživetje naroda. Pozitivne obravnave je deležna tudi komunistična partija, predvsem z vidika njenega doprinosa pri organizaciji narodnoosvobodilnega boja. Poveljnega prevzema oblasti s strani komunistične partije se ne problematizira, saj so komunisti oblast prevzeli predvsem po zaslugi široke podpore, ki so jo po vojni uživali med ljudmi. Kolaboratorji so se namreč z izdajo izločili iz slovenskega naroda (Pleterski 2007) in se odrekli pravici za poveljno sodelovanje pri vodenju države, saj so s svojim medvojnimi oportunističnim ravnanjem pokazali, da jim ni mar za dobrobit Slovencev ampak zgolj za ohranjanje lastnih privilegijev. Sama kolaboracija je z vidika starejšega diskurza prikazana kot neopravičljivo dejanje, brez pozitivnih aspektov. Problemizira se tudi prikazovanje medvojne konflikta kot državljanske vojne, kajti v razmerah okupacije, ki jo novejši diskurz zanemarja, je o državljanski vojni nemogoče govoriti. Pri tem naj bi šlo za taktiko okupatorja, ki je skušal zasejati razdor med različnimi tabori v slovenski družbi in s tem oslabiti uporniško gibanje, ki se je moralo boriti na dveh frontah, tako proti okupatorjevim silam, kot proti domačim kvizlingom. Kritike letijo tudi na enostransko obravnavo medvojne nasilja, saj novejši diskurz poudarja zgolj nasilje partizanske strani, ne omenja pa se nasilja, ki ga je nad slovenskim ljudstvom skupaj s kolaboranti izvajal okupator. Iz analize je razvidno, da so zagovorniki starejšega diskurza v svojih prispevkih prisiljeni v branjenje vrednot in pridobitev narodnoosvobodilnega boja, kar kaže na dejstvo, da razprava o pomenu polpreteklosti z izrazito enostranskim prikazovanjem medvojne dogajanja, danes v veliki meri diktirajo zagovorniki novejšega diskurza. Prispevke, ki pri obravnavi medvojne in poveljnega obdobja izhajajo iz novejšega diskurza, sem med analizo zasledil v *Delu*, *Sobotni prilogi*, *Dnevniku* in *Mladini*, niti v enem primeru pa se ta diskurz ni pojavil v analiziranih prispevkih iz revij *Mag*, *Demokracija* in *Družina*.

6.3 Aktualizacija in politična instrumentalizacija preteklosti

V tem delu analize se bom osredotočil na medijske tekste, v katerih sem zasledil poskuse politične instrumentalizacije preteklosti z vidika povezovanja preteklih dogodkov z aktualnim političnim dogajanjem. Do aktualizacije preteklosti prihaja tako v prispevkih, ki izhajajo iz novejšega diskurza o polpreteklosti, kot tudi v tistih, ki črpajo iz starejšega diskurza o dogajanju med drugo svetovno vojno.

Zagovorniki novega pogleda na preteklost poskušajo vzpostaviti povezavo med levo politično opcijo in spornimi medvojnimi in povojnimi dejanji komunistov: *»Zanimivo, da je podmladek nekdanje Združene liste pred leti za teroristično organizacijo označil Nato. Po drugi strani je prav njena predhodnica KPS med vojno ustanovila teroristično organizacijo VOS in z njo izvajala likvidacije političnih sovražnikov, kar je povzročilo državljansko vojno in kolaboracijo nasprotnikov komunistične revolucije z okupatorjem«* (Krišnar 2005a: 20).

Kritično stališče zavzamejo tudi do Zveze borcev, ki naj bi zanikala državljansko vojno: *»V zadnjih mesecih je bilo opazno, da je Zveza borcev naredila korak nazaj, saj nekateri njeni najbolj izpostavljeni predstavniki ne priznavajo v zgodovinski stroki zdaj že povsem izkristalizirane ugotovitve o državljanski vojni«* (Puc 2005c: 20). Zanikali pa naj bi tudi povojno revolucijo: *»Predsednik borčevske organizacije Janez Stanovnik nas želi prepričati, da med vojno ni bilo revolucije. Jasno, če je ni bilo, potem tudi ni bilo državljanske vojne, in če te ni bilo, je slovensko domobranstvo le sodelovanje z okupatorji in izdajalci«* (Puc 2005a: 23). Problematizira se tudi uporabo termina kolaboracija: *»Vsi tisti, ki so tako med vojno kot tudi danes uporabljali ta diskriminacijski termin, so samo kazali s prstom na nasprotnika – zato, da so s tem zakrili svojo krivdo (med vojno) ali nesposobnost (danes)«* (Žajdela 2005b: 19) ter način, na katerega člani Zveze borcev obravnavajo domobransko stran: *»Za svojega političnega nasprotnika, ki so ga sistematično in brezobzirno uničevali, ne najdejo poštene besede. Same žaljivke s kolaboracijo in prisego. Kot, da jim je malo mar za resnico, za to, da je šlo med vojno pri obojem za izrazito posledico revolucionarnega nasilja«* (Žajdela 2005c: 3).

Posamezniki, ki pozitivno vrednotijo pridobitve druge svetovne vojne, so označeni kot komunisti, ki *»so se predolgo skrivali za propagandno krilatico antifašizma«* (Puc 2005a: 23). V več prispevkih je izraženo odobravanje glede prizadevanj aktualne vlade za revidiranje starejšega (donedavno dominantnega) pogleda na preteklost, predvsem v povezavi z

dejstvom, da je »Janševa vlada /.../ odpravila partizanski monopol nad uporom proti okupatorju« (Krišnar 2005a: 20), s čimer se je »po desetletjih monopolizacije odpora proti nacifašizmu /.../ zgodila njegova pluralizacija« (Krišnar 2005a: 20).

Kot neproblematično je obravnavano tudi povezovanje politike in zgodovinske stroke: »Zgodovinarji so tudi zato, da pomagajo politiki (parlamentu ali vladi) pri razkirvanju in razumevanju nekaterih dogodkov ali tem. Kdaj pa se bo politika obrnila nanje, če ne takrat, ko je to potrebno?« (Žajdela 2005b: 19).

Donedavno prevladujoči kolektivni spomin na preteklost se prikazuje kot posledico indoktrinacije v obdobju komunizma: »Značilnost komunističnega režima je pač, da nam je s svojim ideološkim aparatom vcepil resnice, v katere verjamemo še desetletja po njegovem koncu. Tako spontano, da nam sploh na misel ne pride, da bi podvomili v to, kar mislimo, da vemo« (Nežmah 2005b: 22). Ob tem pa je izraženo upanje, da bo v prihodnosti prevladal drugačen kolektivni spomin na dogajanje med drugo svetovno vojno: »Ni daleč dan, ko bo mladi rod s hvaležnostjo priznal, da so v časih velike zmede njihovi pomorjeni in preganjanji rojaki pravilno presojali in se pogumno odločali za svet vrednot« (Kremžar 2005: 11).

Zagovorniki starejšega diskurza o preteklosti opozarjajo na poskuse uvajanja drugačnega uradnega pogleda na preteklost s strani nove oblasti: »Po prelomu oblasti se uveljavlja drugačen, desni pogled na polpreteklost« (Lorenci 2005: 11), »pričakovati je bilo, da bo desnica, zdaj, ko je na oblasti, skušala v temelju reinterpretirati zgodovino in relativizirati zgodovinska dejstva« (Miheljak 2005: 5). Izpostavlja se, da je desnica že vse od osamosvojitve svojo pozicijo »v marsičem gradila na antikomunizmu in oživljanju polpreteklosti, a ne zelo uspešno« (Lorenci 2005: 11).

Takšno ravnanje se pripisuje dejstvu, da je za desno politično opcijo preteklost vir frustracij in travm: »Desnica se zdi glede polpreteklosti dokaj zafrustrirana. V marsičem se še danes čuti kot žrtev (post)komunizma, deloma pa tudi kot dedinja v vojni poražene strani« (Lorenci 2005). In nadaljuje: »Polpreteklost je zanjo vir travm: poleg občutka zatiranja in krivic je zraven morda tudi nekaj slabe vesti« (Lorenci 2005: 11).

Neodobravanja je deležno predvsem ravnanje nove vlade: »Hitro in ostro spreminjanje uradnega odnosa do preteklosti (vojni zakoni, odnos do borcev itd.) zbuja neprijetne občutke« (Lorenci 2005: 11). Vladi se očita, da je šestdeseto obletnico konca druge svetovne vojne izrabila za poskus redefiniranja pomena preteklosti: »Ob šestdesetletnici vojaške zmage nad fašizmom in nacizmom doživljamo tako rekoč državno operacijo zgodovinskega revizionizma« (Močnik 2005: 21). Izrabo preteklosti v lastne politične namene se primerja z ravnanjem prejšnje komunistične oblasti: »Na dlani je, da jo je (zgodovino) leta in leta zlorabljala

prejšnja oblast. Za svojo resnico. Tragično je, da enako napako pri (re)interpretaciji usodnih dogodkov pred 60 leti zdaj (ne)hote dela tudi nova oblast. Predvsem z nekritičnim zagovarjanjem kolaboracionizma z nacifašizmom, ki postaja tako zavajajoče, da zlasti ideološko slabo poučeni res ne vedo več, kdo je bil kdo med vojno» (Soban 2005: 11).

Nekateri avtorji so vlado kritizirali tudi zaradi neudeležbe na nekaterih proslavah in zaradi njenega odnosa do preteklosti: *»Tako se do svoje zgodovine in do svojega naroda ne vede nobena vlada v civilizirani in demokratični Evropi. S svojo nonšalanco celo prej spominja na italijansko kot na slovensko vlado« (Soban 2005: 11).* Praznovanje obletnice konca vojne naj bi desno politično opcijo spravljal v zadrego: *»Da so poslanci (desnice) že od 27. aprila naprej v zadregi in nelagodju, je več kot očitno« (Lesjak 2005: 3).* Levica je po drugi strani označena kot *»bolj pragmatična in s polpreteklostjo manj obremenjena« (Lorenci 2005: 11).*

Zasledimo tudi razmišljanje, da se pripadniki desne politične opcije z zagovarjanjem novega pogleda na preteklost odrekajo izročilu antifašizma, kar naj bi se že odražalo v trenutnih razmerah v slovenski družbi: *»Kaj se zgodi, če se država odpove protifašističnemu izročilu, lahko vidimo kar pri tukajšnji državi. Segregacija otrok po etnični pripadnosti, odvzem legalne eksistence več kakor osemnajst tisočem ljudi, državno zatiranje svobode izražanja, prepoved opravljanja poklica glede na politično prepričanje – vse to so videti recidivi lokalnega fašizma. Ti recidivi resda vznikajo marsikod po Evropi, a ondod ostajajo na obrobju, tukaj pa so ta čas zmagovita politična usmeritev« (Močnik 2005: 21).* Ali kot nadaljuje: *»Videli smo, da je politika, ki se navezuje na nekdanjo kolaboracijo, tudi danes brez moči pred neofašističnimi in postfašističnimi pritiski. Česa boljšega od nje ni mogoče pričakovati« (Močnik 2005: 21).* Odpoved revolucinarnemu izročilu druge svetovne vojne naj bi ogrožala tudi koncept socialne države: *»Če se odpovemo revoluciji, ni mogoče braniti ne samo socialne države – temveč ni mogoče ohraniti niti moderne pravne in demokratične države. Moderna država se je namreč vzpostavila z emancipatoričnim bojem revolucionarnega ljudstva, s politično revolucijo, ki je zgodovinsko uveljavila »suverenost ljudstva«. Zato so bili boji za narodno osvoboditev hkrati tudi revolucionarni boji« (Močnik 2005: 21).*

Problematizira se tudi opravičevanje medvojne kolaboracije: *»Tukajšni revizionizem marsikaj zanika: pri kolaboraciji zanika vse z izjemo antikomunizma, ohranja torej del uradne kolaboracionistične ideologije, zanika pa vse drugo, antisemitizem in sodelovanje pri genocidu, rasizem, »novi svetovni red«, pošiljanje v konclagerje itn. – zanika torej nacifašizem« (Močnik 2005: 21).* Dnevnik pa piše: *»Tisti, ki se čutijo kot idealni nasledniki kolaboratorjev, skušajo kolaboracijo opravičiti z ugotovitvijo, da je bilo odporništvo*

nesprejemljivo, ker so ga vodili komunisti» (Pirjevec 2005: 32). Aktualni vladi naj bi bila namreč »bliže ideja vsiljene državljanske vojne kot pa ideja kolaboracije in odpora proti okupatorju« (Trampuš 2005: 22). Kot problematična je obravnavana tudi relativizacija pomena odporniškega gibanja, kjer naj bi se poskušalo »na vsak način zmanjšati pomen odpora proti nacifašizmu. Tudi tako, da za antifašiste razglaša vse takratne Slovence, celo tiste, ki so prisegli Hitlerju« (Sever 2005: 2). Tudi Delo o tem piše podobno: »Smešno je, da skušajo nekateri z neresnicami in lažmi zmanjšati pomen NOB« (Einspieler 2005: 3).

Pomena partizanskega gibanja naj ne bi bilo mogoče spremeniti, saj so partizani bili »*sestavni del zmagovite protifašistične koalicije, česar ne more spremeniti noben novodobni politik*« (Einspieler 2005: 3). Poudarjeno je tudi, da je »*zgodovina /.../ samo ena, partizanska. Drugi so izdajalci*« (Dodevska 2005: 3). Poskusi revidiranja preteklosti naj zato novi oblasti ne bi uspeli: »*Vlada sicer lahko zasede glavne ustanove za proizvodnjo preteklosti in z njihovo pomočjo razširja svojo uradno različico, a ideološkega monopola si ne bo mogla zagotoviti*« (Močnik 2005: 21).

6.3.1 Diskusija: preteklost kot orodje v političnem boju

Za kolektivni spomin je značilna konfliktnost ter boji, povezani z interpretacijo preteklosti, ki temeljijo na razhajanjih med različnimi interesi v družbi. Generiranje napetosti okrog določenega vprašanja ter povezovanje preteklosti z dogodki v sedanjosti, predstavlja v tem oziru priročno orodje za polarizacijo javnosti. Kot trdi M. Pušnik (2006), prav nestabilne razmere v ideološko razdeljenih družbah predstavljajo izvrsten primer za analizo odnosa med kulturnimi procesi in politično močjo pri strukturiranju kolektivnega spomina, saj se lahko v tem odnosu selekcionira, instrumentalizira in legitimizira specifične spomine z namenom spreminjanja pogleda na aktualne razmere v družbi, generiranja konsenza in izgradnje določenih ideoloških identitet. Analiza medijskega poročanja nam torej ponuja vpogled v ta proces bojev in pogajanj glede pomena preteklih dogodkov.

Praznovanje šestdesete obletnice konca druge svetovne vojne je po zmagi desne politične opcije na volitvah ponovno odprlo diskurzivni prostor, ki je bil dolgo časa pod pritiskom, in predvsem desnemu ideološkemu polu, ki je ves čas gradil svojo razpoznavnost na zagovarjanju novega diskurza o polpreteklosti, ponudilo priložnost za ponovno, revizionistično uokvirjenje medvojnih dogodkov. Prizadevanja avtorjev, ki črpajo iz novejšega diskurza o preteklosti lahko torej razumemo kot kontinuirano procesa kreacije nove

naracije o preteklosti, ki se je začela intenzivno graditi že v sredini osemdesetih let. Značilno za ta sklop prispevkov je zanemarjanje medvojnega in povojnega konteksta ter povezovanje političnih nasprotnikov (levice) z zločini partizanov. Pozitiven odnos levece do pridobitev druge svetovne vojne se prikazuje kot odraz neprekinjenih odnosov med preteklostjo in sedanjostjo (med zločini komunistov in aktualno politično levico). Podobna strategija je poudarjanje, da je donedavno prevladujoč pogled na preteklost zgolj posledica indoktrinacije v času komunizma. Zasledimo tudi številne poskuse diskreditacije glasov, ki podpirajo starejši pogled na preteklost. Na takšen način je preteklost aktualizirana v revijah *Mag*, *Družina* in *Demokracija* ter v prispevkih Bernarda Nežmaha v reviji *Mladina*.

V tekstih, ki izhajajo iz starejšega diskurza, se desni politični opciji in tistim, ki jo v njenih prizadevanjih podpirajo, očita historični revizionizem ter oživljanje in zlorabljanje preteklosti v politične namene. S takšnim ravnanjem naj bi razdavajali slovensko družbo ter poglobljali ideološke delitve. Številni avtorji obtožujejo vlado, da je obletnico konca vojne izrabila za poskus uveljavitve novega pogleda na preteklost ter opozarjajo, da se z nekritičnim obravnavanjem kolaboracije ter demonizacijo odpora, odreka izročilu antifašizma. Takšna stališča sem zasledil izključno v časopisih *Delo* in *Dnevnik*, v *Sobotni prilogi* ter v reviji *Mladina*.

Družbe črpajo svojo identiteto in legitimnost iz pomembnejših dogodkov iz preteklosti, zato lahko z vplivanjem na kolektivni spomin vplivamo tudi na kolektivno identiteto določene družbe. S posredovanjem zgolj specifične verzije preteklosti in vzpostavljenjem povezav med preteklostjo in sedanjostjo postanejo mediji orodje za doseganje hegemonije, ki z nadziranjem interpretacij preteklosti usmerja delovanje v prihodnosti. S tem služijo tudi ideološki mobilizaciji, saj bralce subjektivirajo na položaje, kjer postanejo podložni določenim političnim interesom.

Razloge za načrtna prizadevanja za reinterpretacijo zgodovine lahko najdemo predvsem v želji desnega političnega pola, da si pridobi pravico za interpretacijo in definiranje nacionalnega interesa v prihodnosti (Luthar in Luthar 2007: 55). Prizadevanje za prevrednotenje preteklosti lahko dojememo tudi kot del bojev za nadomestitev vrednot, na katerih je temeljil osvobodilni boj (socialna pravičnost in solidarnost, ločitev države od Cerkev,...), ki so po vojni in tudi po osamosvojitvi predstavljale del identitete večjega dela Slovencev. Te vrednote se danes prikazuje kot ostanek indoktrinacije v času komunizma, ki se ga vedno obravnava z vidika povojnih pobojev, revolucionarnega prevzema oblasti, totalitarizma in ekonomske neučinkovitosti. Te vrednote naj bi zamenjale naprednejše vrednote, za katere naj bi se že med vojno borili kolaboranti (skrb za interese kapitala, kar naj bi prineslo boljše ekonomske

rezultate, privatizacija javnega sektorja in zmanjševanje socialnih pravic, ponovno povezovanje Cerkev in države, itd.).

7. Zaključek

Množični mediji igrajo v sodobnih družbah pomembno vlogo pri ohranjanju kolektivnih spominov ter aktualizaciji preteklosti. V veliki meri določajo, kakšen pomen pripisujemo preteklim dogodkom in ali jih v vsakdanjem življenju sploh dojemamo kot relevantne.

Na proces selekcije in konstrukcije vsebin vplivajo predvsem dominantni diskurzi v družbi, v okviru katerega diskurza bodo pripevki upovedani pa običajno določa uredniška politika posameznega medija, od katere je odvisno, ali bo določen tekst sploh objavljen ter naklonjenost medija določeni politični opciji. Ker so vse reprezentacije zgolj manifestacije določenih diskurzov, lahko z analizo načinov reprezentiranja določene teme ugotovimo, iz katerega diskurza posamezna reprezentacija izhaja. Za skupino tekstov lahko rečemo, da pripadajo istemu diskurzu, če določeno temo reprezentirajo na podoben način. Prek konstrukcije partikularnih različic preteklosti ti teksti zastavijo okvire, znotraj katerih lahko bralci o preteklih dogodkih razmišljajo, ter določajo način, na katerega bralci pretekle dogodke inkorporirajo v svoj kolektivni spomin. Potrebno pa je izpostaviti, da se posamezniki na splošno izpostavljajo tistim medijskim vplivom, ki so blizu njihovim obstoječim stališčem in ki s svojo vsebino ta stališča zgolj utrjujejo. V kolikšni meri izpostavljanje novih vidikov medvojnega in povojnega dogajanja dejansko vpliva na spremembe kolektivnega spomina Slovencev, je zgolj z analizo medijskega poročanja nemogoče oceniti, lahko pa potrdim v uvodnem delu postavljene teze.

Prvo tezo, ki pravi, da medijske reprezentacije s selektivnim načinom predstavitve posameznih aspektov dogajanja in s specifičnim načinom pripisovanja pomenov komemoriranim dogodkom, bralcem ponujajo različne podobe komemorativnih slovesnosti, ki so se odvijale ob šestdeseti obletnici konca druge svetovne vojne, lahko v celoti potrdim. Iz analize je razvidno, da se o komemoracijah poroča z vidika dveh v slovenski družbi dominantnih diskurzov o preteklosti. Prispevki, ki črpajo iz starejšega diskurza, poudarjajo, da je partizanski upor pomemben del identitete slovenskega naroda ter da moramo biti na naš prispevek pri zmagi nad nacizmom in fašizmom ponosni ter obletnico praznovati z dvignjeno glavo. Del prispevkov po drugi strani zavzema drugačen pogled na obeležitev konca druge svetovne vojne. V teh prispevkih se poudarja, da Slovenci razlogov za proslavljanje nimamo, saj je konec vojne pomenil zgolj zamenjavo enega totalitarnega režima z drugim. Pogosto je tudi mnenje, da pomeni proslavljanje konca vojne povečevanje revolucije ter odpoved demokratičnim vrednotam.

Drugo tezo, ki pravi, da medijske reprezentacije o komemoracijah in dogajanju med drugo svetovno vojno vodi diskurzivni dispozitiv dveh politik v slovenskem prostoru, kjer se desna politična opcija navezuje na medvojno kolaboracijo, leva pa na revolucionarno in protifašistično izročilo narodnoosvobodilnega boja, lahko ravno tako potrdim. V številnih analiziranih tekstih zasledimo promocijo nasprotnega pogleda na drugo svetovno vojno tistemu, ki je v slovenski družbi prevladoval pred osamosvojitvijo. Ta pogled na preteklost izpostavlja le pozitivne pridobitve druge svetovne, predvsem s številnimi žrtvami priborjeno svobodo, ter dejstvo, da smo se med vojno borili na strani zmagovalcev. Partizani so vedno obravnavani v pozitivni luči, domobranci, kolikor se jih je sploh omenja, pa vedno v izrazito negativni luči. Kolaboracija je obravnavana kot kratkovidno in neopravičljivo ranvanje tistih, ki so s povezovanjem z okupatorjem hoteli zaščititi privilegije, ki so jih uživali pred začetkom vojne. Nov, temu nasproten pogled na preteklost, skuša redefinirati pomen druge svetovne vojne na Slovenskem predvsem z usmerjanjem pozornosti na druge vidike medvojnega in poveljnega dogajanja. V delu pripevkov zasledimo tudi poskuse zmanjševanja pomena Osvobodilne fronte in odpornišva ter s tem vzpostavitev novega režima resnice. Najpogosteje uporabljene strategije so, kot pripominja M. Pušnik (2006), izpostavljanje izvensodnih pobojev, poudarjanje števila pobitih domobrancev, demonizacija partizanov in komunistične partije, izenačevanje komunizma in nacifašizma, poskus rehabilitacije domobranskega gibanja ter zanemarjanje zgodovinskega konteksta takratnega dogajanja. Kot razlog za kolaboracijo z okupatorjem se v prvi vrsti izpostavlja »revolucionarni teror«. Vzrok za kolaboracijo naj ne bi bila politična in ideološka prepričanja kolaborantov, ampak dejanja odporniškega gibanja in revolucija. Domobranci naj bi bili tragične žrtve zarote slovenskih komunistov, ki naj bi se okupatorju uprli zgolj s ciljem izvedbe revolucije. Slovenci naj bi med drugo svetovno vojno doživeli dvojno agresijo, najprej s strani okupatorjev in zatem še s strani komunistov, ki so v vojni videli zgolj priložnost za prevzem oblasti. Odporniško gibanje in kolaboracijo pa se v okviru tega diskurza prikazuje kot državljansko vojno. Prek preusmerjanja pozornosti na paralele med zločini partizanov in okupatorjev se skuša zmanjšati odgovornost kolaboratorjev, ki se jih prikazuje kot domoljube, ki so uvideli zmoto komunizma ter se mu uprli v boju za svobodno in demokratično Evropo.

Potrdim lahko tudi tretjo tezo, ki pravi, da je medvojno in poveljno dogajanje v medijskih prispevkih politično instrumentalizirano in rabljeno v aktualne politične namene. V specifičnih načinih rekonstrukcije preteklosti se odražajo globoka ideološka razhajanja ter različno politično pogojeno razumevanje preteklosti. Aktualna politična in kulturna zavezništva v slovenski družbi so oblikovana prav na podlagi nasprotujočih kolektivnih spominov na

takratno dogajanje (Pušnik 2006). Tudi v analiziranih tekstih je preteklost večkrat uporabljena kot orodje za politično polarizacijo javnosti ter za zarisovanje ločnic med različnimi skupinami v družbi. Zagovorniki starejšega pogled na preteklost nasprotni strani očitajo historični revizionizem, odrekanje načelom antifašizma ter izkoriščanje preteklosti v politične namene. V tekstih, ki izhajajo iz novega diskurza o preteklosti, si avtorji prizadevajo leve stranke prikazati kot naslednike komunistične oblasti in vzpostaviti povezavo med njimi in zločini komunistov, slovence pa se skuša prikazati kot žrtve komunizma. Analiza je pokazala, da lahko prispevke, ki izhajajo iz novejšega diskurza najdemo predvsem v revijah *Mag*, *Družina* in *Demokracija*, saj med analizo nisem v teh treh publikacijah zasledil niti enega prispevka, ki bi komemoracije in dogajanje med drugo svetovno vojno obravnaval z gledišča starejšega diskurza. Prispevki objavljeni v *Delu*, *Sobotni prilogi*, *Dnevniku* in *Mladini* pa po drugi strani večinoma črpajo iz starejšega diskurza. Izjema so le komentarji določenih avtorjev ter posamični citati.

Če zbrane medijske tekste vzamemo kot manifestacijo različnih diskurzov in kolektivnih spominov na medvojno dogajanje, lahko ugotovimo, da nekdanjega ideološko ustvarjenega homogenega kolektivnega spomina na medvojno in povojno dogajanje danes v Sloveniji zagotovo ni več (Repe 2005), kajti številne javne razprave in nastopi, spremembe učbenikov zgodovine ter poskusi redefiniranja pomena medvojnega dogajanja v zadnjih dvajsetih letih so kolektivni spomin Slovencev na drugo svetovno vojno potisnile skozi znatne spremembe (Pušnik 2006). Da je obdobje druge svetovne vojne še vedno temelj ideoloških delitev v slovenski družbi, so v določeni meri zagotovo zaslužni tudi množični mediji, ki z nekritičnim povzemanjem nasprotnih diskurzov in s poročanjem, ki sproža asociacije na travmatične epizode iz preteklosti, vzpodbujajo ponovno vznikanje spominov na takratno obdobje, s čimer prispevajo k vzdrževanju kulturnega boja za izgradnjo drugačnega kolektivnega spomina in kolektivne identitete slovenskega naroda. Koliko časa bo medvojno in povojno dogajanje vztrajalo kot konstitutivni element politične kulture slovenskega naroda pa je bolj kot od medijskega poročanja, odvisno od zrelosti politične kulture.

8. Literatura in viri

- Anderson, Steve (2001): History TV and Popular Memory. V G.R. Edgerton in P.C. Rollins (ur.): *Television Histories*, 19–36. Lexington: The University Press of Kentucky.
- Andrews, Molly (2003): Grand national narratives and the project of truth commissions: a comparative analysis. *Media, Culture & Society* 25(1), 45–65.
- Bavcon, Ljubo (2007) Pravni in mednarodno pravni vidiki narodnoosvobodilnega boja. V Janez Stanovnik in dr. (ur.): *Narodnoosvobodilni boj v slovenskem narodovem spominu: slovenski zbornik 2007*, 33–43. Ljubljana: GO ZZB NOB Slovenije.
- Berger, Peter L. in Thomas Luckmann (1968/1988): *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Burr, Vivien (1995): *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Carey, James W. (1992): *Communication as Culture*. New York: Routledge.
- Connerton, Paul (2003): *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corcoran, Farrel (2002): The Political Instrumentality of Cultural Memory: A Case Study of Ireland. *Javnost/The Public* 9(3), 49–63.
- Eagleton, Terry ur. (1991): *Ideology: An Introduction*. London: Verso.
- Edkins, Jenny (2003): *Trauma and the Memory of Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Edy, Jill A. (1999): Journalistic Uses of Collective Memory. *Journal of Communication* 49(2), 71–85.
- Evans, Richard J. (2004): What is History? – Now. V David Cannadine (ur.): *What is History Now?*, 1–18. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Fiske, John (2004): *Uvod v komunikacijske študije*. Ljubljana: FDV.
- Grossberg, Lawrence, Ellen Wartella in Charles Whitney (1998): Ideology. V Grossberg, Lawrence in dr. *Media Making: Mass Media in a Popular Culture*, 193–215. London: Sage.
- Halbwachs, Maurice (2001): *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Hall, Stuart ur. (1997): *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage.
- Hall, Stuart (2003): Introduction: who needs 'identity'? V Stuart Hall in Paul du Gay (ur.): *Questions of cultural identity*, 1–17. London: Sage.
- Hartley, John (1989): *Understanding News*. London: Routledge.

Hoskins, Andrew (2001): New Memory: mediating history. *Historical Journal of Film, Radio and Television* 21(4), 333–346.

Hribar, Spomenka (1987): Krivda in greh. V Dimitrij Rupel (ur.): *Kocbekov Zbornik*, 9–68. Maribor: Založba obzorja.

Hribar, Spomenka (2004) Ločevanje duhov. V Janvit Golob in dr. (ur.): *Žrtve vojne in revolucije: zbornik*, 9. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.

Južnič, Stane (1993): *Identiteta*. Ljubljana: FDV.

Kitch, Carolyn (2002): Anniversary Journalism, Collective Memory, and the Cultural Authority to Tell the Story of the American Past. *Journal of Popular Culture* 36(1), 44–67.

Košir, Manca (1988): *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Kramberger, Taja (2001): Maurice Halbwachs in družbeni okvir kolektivne memorije (spremnna beseda). V Maurice Halbwachs: *Kolektivni spomin*, 211–258. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Lešnik, Doroteja in Gregor Tomc (1995): *Rdeče in črno*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Luthar, Breda in Oto Luthar (2007): Kolonizacija spomina revizionizem in domobranski spomeniki po letu 1991. V Janez Stanovnik in dr. (ur.): *Narodnoosvobodilni boj v slovenskem narodovem spominu: slovenski zbornik 2007*, 53–59. Ljubljana: GO ZZB NOB Slovenije.

MacDonald, Myra (2003): *Exploring Media Discourse*. Oxford: Oxford University Press.

Meinhof, Ulrike H. in Dariusz Galasinski (2000): Photography, Memory, and the Construction of Identities on the Former East–West German Border. *Discourse Studies* 2(3), 323–353.

Mlakar, Boris (2004) Krogi nasilja med Slovenci v vojnih letih 1941–1945. V Janvit Golob in dr. (ur.): *Žrtve vojne in revolucije: zbornik*, 2–3. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.

Nora, Pierre (1996): General Introduction: Between Memory and History. V Pierre Norra (ur.): *Realms of Memory: Rethinking the French Past*, 1–20. New York: Columbia University Press.

Pirjevec, Jože (2007): Genocida strategija okupatorjev na slovenskem ozemlju. V Janez Stanovnik in dr. (ur.): *Narodnoosvobodilni boj v slovenskem narodovem spominu: slovenski zbornik 2007*, 91–100. Ljubljana: GO ZZB NOB Slovenije.

Pleterski, Janko (2007): O NOB in spravi. V Janez Stanovnik in dr. (ur.): *Narodnoosvobodilni boj v slovenskem narodovem spominu: slovenski zbornik 2007*, 23–31. Ljubljana: GO ZZB NOB Slovenije.

- Prunk, Janko (2004): Pojmovanje revolucije v različnih segmentih OF in NOB. V Janvit Golob in dr. (ur.): *Žrtve vojne in revolucije: zbornik*, 14–15. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.
- Pušnik, Maruša (2003): Državotvorje, politike reprezentacij in nacionalne mitologije: mediji in iznajdba slovenskosti. V Martin Klanjšek in dr. (ur.): *Raziskovalno delo podiplomskih študentov v Sloveniji – ena znanost*, 296–307. Ljubljana: Društvo mladih raziskovalcev Slovenije
- Pušnik, Maruša (2005): Fotografija v muzeju kot arhiv kolektivnega spomina: ljubezen do zgodovine. *Teorija in praksa* 42(2–3), 408–429.
- Pušnik, Maruša (2006): Collective Memory in a Multimedia Age. *Javnost/The Public* 13(1), 89–102.
- Repe, Božo (1988): *Mimo odprtih vrat: izbrani dokumenti o dejavnosti okupatorjevih sodelavcev na Slovenskem*. Ljubljana: Borec.
- Repe, Božo (1995): *Naša doba. Oris zgodovina 20. stoletja*. Ljubljana: DZS.
- Repe, Božo (2004): Povojna represija v nacionalni identiteti in kolektivnem spominu Slovencev. V Janvit Golob in dr. (ur.): *Žrtve vojne in revolucije: zbornik*, 4–6. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.
- Repe, Božo (2005): Odnos do dogodkov ob koncu vojne v zavesti Slovencev. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 76(3–4), 385–397.
- Robbins, Joyce in Jeffery K. Olick (1998): Social Memory Studies: From "Collective Memory" to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. *Annual Review of Sociology* 24, 105–140.
- Rüsen, Jörn (2003): Mourning by History – Ideas of a New Element in Historical Thinking. *Historiography East & West* 1(1), 12–38.
- Schiffrin, Deborah (2001): Language, experience and history: »What happened« in World War II. *Journal of Sociolinguistics* 5(3), 323–251.
- Stanovnik, Janez (2007): Predgovor. V Janez Stanovnik in dr. (ur.): *Narodnoosvobodilni boj v slovenskem narodovem spominu: slovenski zbornik 2007*, 13–20. Ljubljana: GO ZZB NOB Slovenije.
- Stapleton, Karyn in John John (2005): Voices of commemoration: The discourse of celebration and confrontation in Northern Ireland. *Text* 25(5), 633–664.
- Ule, Mirjana (2000): *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Van Dijck, Jose (2004): Mediated Memories: Personal Cultural Memory as Object of Cultural Analysis. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies* 18(2), 261–277.

Wertsch, James V. (2002): *Voices of Collective Remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zelizer, Barbie (2002): Finding aids to the past: Bearing Personal Witness to Traumatic Public Events. *Media, Culture, and Society* 24(5), 697–714.

Žižek, Slavoj (2000): *Krhki absolut*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Žnidarič, Marjan (2007): Nekatero posebnosti in razlike v razvoju osvobodilnega boja po slovenskih regijah. V Janez Stanovnik in dr. (ur.): *Narodnoosvobodilni boj v slovenskem narodovem spominu: slovenski zbornik 2007*, 121–133. Ljubljana: GO ZZB NOB Slovenije.

8.1 Seznam analiziranih virov

8.1.1 Časopisi

Delo. Izdaje v obdobju: 1. april 2005 – 30. junij 2005. Delo, d. d. Ljubljana.

Sobotna priloga. Izdaje v obdobju: 2. april 2005 – 25. junij 2005. Delo, d. d. Ljubljana.

Dnevnik. Izdaje v obdobju: 1. april 2005 – 30. junij 2005. Dnevnik, d. d. Ljubljana.

Razdora še ne bo konec (2005). *Delo*, 29. 4., 4.

Alič, Jani (2005a): Ljudsko slavje v Ajdovščini. *Dnevnik*, 14. 4., 8.

Alič, Jani (2005b): Po šestih desetletjih čas za konec sovraštva. *Dnevnik*, 9. 5., 3.

Avguštin, Vito (2005): »Zmaga ideje in volje, zmaga civilizacije!«. *Dnevnik*, 9. 5., 2.

Babič, Mateja (2005a): Ofenziva! brez delitve plena in nizkih ambicij. *Sobotna priloga*, 2. 4., 4.

Babič, Mateja (2005b): Matjaž Han: Partizani obranili Slovenijo. *Delo*, 22. 4., 4.

Babič, Mateja (2005c): Janez Janša zbudil srd. *Delo*, 29. 4., 2.

Borko, Manca (2005): »Ljubljana se je uprla!«. *Delo*, 9. 5., 3.

Brstovšek, Andrej (2005): Ob starih ranah so se odprle še nove. *Dnevnik*, 9. 4., 37.

Bučar, France (2005): Zločin in sprava. *Sobotna priloga*, 18. 6., 13.

Celin, Mateja (2005): Ohranjane spomina. *Delo*, 10. 5., 4.

Crnica, Salvica (2005a): V čem je veličina 5. maja 1945. *Delo*, 6. 5., 3.

Crnica, Salvica (2005b): Množica je bila odgovor na polemike. *Delo*, 9. 5., 1.

Čepin Čander, Maja (2005): Od veselja so skakali, nas poljubljali, objemali. Tudi joka je bilo. *Dnevnik*, 7. 5., 26.

Čibej, Boris (2005): Zakaj smo se borili? *Delo*, 10. 5., 1.

Dodevska, Maja (2005): Kdor ni bil prisoten, ne more kritizirati! *Delo*, 9. 5., 3.

Einspieler, Vili (2005): Slovenci znajo izbrati pot. *Delo*, 9. 5., 3.

Fajfar, Simona (2005a): Poklonitev vsem odpornikom. *Delo*, 28. 4., 7.

Fajfar, Simona (2005b): Za kolaboracijo ni opravičila. *Delo*, 16. 5., 9.

Gonc, Katja (2005): Orle so bile vrata v mesto. *Dnevnik*, 7. 5., 11.

Hribar, Spomenka (2005a): Slovenija slavi Tigr. *Sobotna priloga*, 21. 5., 8.

Hribar, Spomenka (2005b): Zaokrožena zgodba. *Sobotna priloga*, 28. 5., 21.

I. M. (2005): Maša za umrle. *Dnevnik*, 6. 5., 4.

Ivelja, Ranka (2005): Oblast predalčka zgodovinarje. *Dnevnik*, 21. 4., 2.

Jež, Boris (2005): Smrt fašizmu, svoboda narodu! *Sobotna priloga*, 7. 5., 18.

K. Š. (2005): Konec vojne na Primorskem. *Delo*, 9. 5., 3.

Kolšek, Peter (2005): Skušnjave desnega mandata. *Sobotna priloga*, 2. 4., 2.

- Kovačič Peršin, Peter (2005): Razdeljeni narod v zedinjeni Evropi. *Sobotna priloga*, 14. 5., 13.
- Kovačič, Dejan in Roglič, Meta (2005): Ne morem praznovati krvavega obračuna. *Dnevnik*, 30. 4., 30.
- Lavrinc, Roza (2005): Praznik – nepraznik. *Delo*, 23. 4., 11.
- Lesjak, Miran (2005): Dan naše zmage. *Dnevnik*, 9. 5., 3.
- Lorenci, Janko (2005): Začetek tragičen, finale prijeten. *Delo*, 29. 4., 11.
- Lovec, S. in Roglič, M. (2005): Rekviem ob zmagi nad fašizmom. *Dnevnik*, 6. 5., 4.
- Luthar, Oto (2005): Boj za zgodovino. *Sobotna priloga*, 23. 4., 10.
- Miheljak, Vlado (2005): Mala Ravna Gora. *Dnevnik*, 11. 5., 5.
- Pečauer, Marko (2005a): Do sprave s spravo. *Sobotna priloga*, 2. 4., 2.
- Pečauer, Marko (2005b): Pogled z Male Gore. *Delo*, 29. 4., 1.
- Pečnik, Nataša (2005): Sveti Urh je ostal brez dveh spominskih plošč. *Dnevnik*, 6. 5., 10.
- Pirjevec, Jože (2005): Ni razlogov za spopad med slovenskimi zgodovinarji. *Dnevnik*, 4. 30., 32.
- Poglajen, Jože (2005): Po iskrenem veselju spet taborišča. *Delo*, 10. 5., 3.
- Praprotnik, Ivan (2005): Konec je bil na Poljani. *Delo*, 16. 5., 3.
- Prunk, Janko (2005): Umirimo že enkrat bolne politične strasti. *Delo*, 14. 5., 11.
- Rak, Peter (2005): Polpreteklost bleedi. *Delo*, 9. 5., 2.
- Roglič, Mateja (2005): Janša: nepotrebno vračanje v zgodovino. *Dnevnik*, 19. 4., 3.
- Soban, Branko (2005): Nenavadno vedenje Janševih mož. *Delo*, 7. 5., 11.
- Stojanov, Veso (2005): Zmagovalci. *Sobotna priloga*, 5. 7., 1.
- Utenkar, Gorazd (2005): Ponosni na partizane. *Delo*, 10. 5., 3.
- Zorn, Aleksander (2005): Demokracija ni v nevarnosti. *Sobotna priloga*, 23. 4., 27.

8.1.2 Revije

- Mladina*. Izdaje v obdobju: 2. april 2005 – 25. junij 2005. Mladina, d. d. Ljubljana.
- Demokracija*. Izdaje v obdobju: 7. april 2005 – 30. junij 2005. Nova obzorja, d.o.o. Ljubljana.
- Mag*. Izdaje v obdobju: 6. april 2005 – 29. junij 2005. Delo, d. d. Ljubljana.
- Družina*. Izdaje v obdobju: 3. april 2005 – 26. junij 2005. Družina, d.o.o. Ljubljana.

- Aleksič, Jure (2005a): Demonizacija upora. *Mladina*, 30. 4., 25.
- Aleksič, Jure (2005b): Prve ne pozabiš nikoli. *Mladina*, 14. 5., 44.
- Aleksič, Jure (2005c): Krvava depeša. *Mladina*, 6. 6., 30.
- Aleksič, Jure (2005d): Hamletov sindrom. *Mladina*, 6. 6., 33.
- Aleksič, Jure (2005e): Taktična kolaboracija. *Mladina*, 18. 6., 49.
- Blažič, Gašper (2005a): Zavajanje Primorcev. *Demokracija*, 12. 5., 8.
- Blažič, Gašper (2005b): Zlorabljeni dan zmage. *Demokracija*, 12. 5., 11.
- Blažič, Gašper (2005c): Taborišče smrti. *Demokracija*, 16. 6., 8.
- Berlec, Metod (2005a): Uravnovežen simbolika. *Demokracija*, 28. 4., 3.
- Berlec, Metod (2005b): Strelv koleno. *Demokracija*, 5. 5., 3.
- Berlec, Metod (2005c): Iz enega totalitarizma ...*Demokracija*, 12. 5., 3.
- Berlec, Metod (2005d): Zločin! In kazen? *Demokracija*, 2. 6., 3.
- Dežman, Jože (2005a): Obtožujemo, obžalujemo. *Družina*, 5. 6., 2.
- Dežman, Jože (2005b): Zvestoba in upor. *Družina*, 8. 5., 11.
- Frelih, Dominik (2005): Namen partije – zlomiti cerkev. *Družina*, 3. 4., 16.
- Granda, Stane (2005): Proslave. *Družina*, 15. 5., 11.
- Gril, Janez (2005): Kdor ubija je tudi sam mrtev. *Družina*, 12. 6., 3.

- Gustinčič, Jurij (2005): Spomeniki, prazniki, obletnice. *Mladina*, 4. 4., 21.
- Kocjan, Aleš (2005): Paradoks neke izjave. *Demokracija*, 21. 4., 11.
- Kremžar, Marko (2005): Šest desetletij in več. *Družina*, 5. 6., 11.
- Krišnar, Igor (2005a): Pluralizem v gozdovih. *Mag*, 4. 5., 20.
- Krišnar, Igor (2005b): Teroristi. *Mag*, 11. 5., 54.
- M. V. (2005a): Pomenljiva slovesnost na Mali gori. *Demokracija*, 5. 5., 4.
- M. V. (2005b): Pretresljiv dokumentarec. *Demokracija*, 19. 5., 7.
- Markeš, Janez (2005): Hitler. *Mag*, 11. 5., 29.
- Močnik, Rastko (2005): Šestdesetletnica. *Mladina*, 30. 4., 21.
- Nežmah, Bernard (2005a): Metamorfoze 27. aprila. *Mladina*, 30. 4., 20.
- Nežmah, Bernard (2005b): Več zgodovine. *Mladina*, 16. 5., 22.
- Nežmah, Bernard (2005c): Slovenski Pinochet. *Mladina*, 30. 5., 18.
- Nežmah, Bernard (2005d): Zakon o koncu revolucije. *Mladina*, 6. 6., 20.
- Ocvirk, Drago (2005): Dihanje s polnimi pljuči. *Družina*, 8. 5., 3.
- Petrovčič, Peter (2005): Konec neke zgodovinske smeri. *Mladina*, 18. 4., 26.
- Puc, Ivan (2005a): Pieteta. *Mag*, 23. 4., 23
- Puc, Ivan (2005b): Partizani od včeraj. *Mag*, 11. 5., 26.
- Puc, Ivan (2005c): Pokop s soglasjem. *Mag*, 25. 5., 20.
- Sever, Jani (2005): Relativiziranje nacifašizma. *Mladina*, 30. 4., 2.
- Štefančič, Bogomir (2005a): Naš, vaš, njihov nikogaršnji, moj »fosil«. *Družina*, 3. 4., 11.
- Štefančič, Bogomir (2005b): Najdražji gost. *Družina*, 15. 5., 3.
- Štefančič, Bogomir (2005c): Cerkev spet na zatožni klopi. *Družina*, 15. 5., 11.
- Šuljić, Tomica (2005): Kjer so ta beli, so tudi ta rdeči. *Mladina*, 23. 5., 56.
- Trampuš, Jure (2005): Revidiranje zgodovine Nob. *Mladina*, 30. 4., 22.
- Volčanšek, Mitja (2005): Prva slovenska vlada. *Demokracija*, 5. 5., 12.
- Žajdela, Ivo (2005a): Od kulturnega boja do dialoga. *Družina*, 10. 4., 10.
- Žajdela, Ivo (2005b): Primate tatu. *Demokracija*, 28. 4., 19.
- Žajdela, Ivo (2005c): Praznovanje ali spominjanje. *Družina*, 15. 5., 3.
- Žajdela, Ivo (2005d): Načrt je bil uničiti Cerkev. *Družina*, 5. 6., 10.
- Žajdela, Ivo (2005e): Sporočila s Teharij. *Družina*, 19. 6., 3.

9. Priloge

Priloga A: Domobranska propaganda.

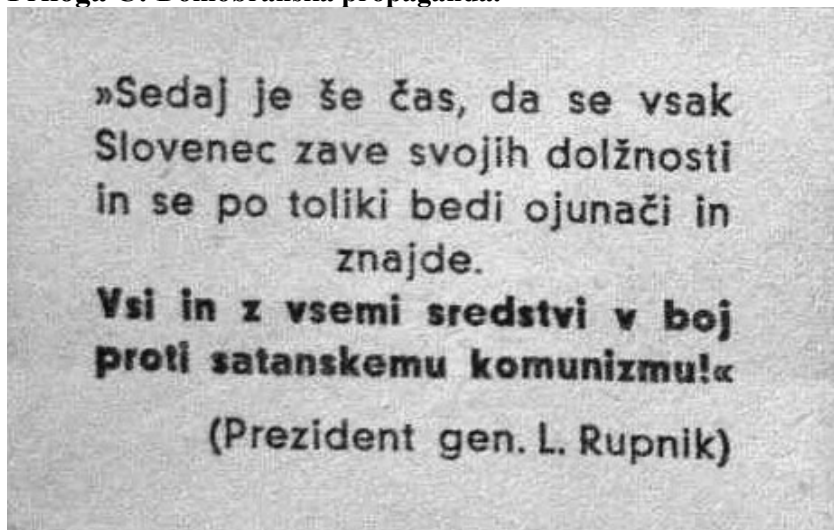
Vir: <http://zbiralci.com/forum/viewtopic.php?t=745>

Priloga B: Protikomunistična propaganda.

Vir: <http://zbiralci.com/forum/viewtopic.php?t=745>

Priloga C: Domobranska propaganda.

Vir: <http://zbiralci.com/forum/viewtopic.php?t=745>